

Tartu Ülikool
Loodus- ja täppisteaduste valdkond
Ökoloogia ja maateaduste instituut
Geograafia osakond

Bakalaureusetöö geoinformaatikas ja kartograafias (12 EAP)

Tartu tänavanimestiku ajaline ja ruumiline kujunemine

Maria Anttila

Juhendaja:

PhD Raivo Aunap

PhD Taavi Pae

Kaitsmisele lubatud: /allkiri/

Juhendaja: /allkiri/

Osakonna juhataja: /allkiri/

Tartu 2017

Abstrakt

Tänavanimed on abivahend linnas õige koha leidmiseks, kuid igapäevaelus nendele suurt tähelepanu ei pöörata. Orienteerumist saab aga lihtsustada kasutades sarja- ehk samast teemast lähtuvaid nimesid. Tartus kasutati tänavate sarjaviisilist nimetamist juba varem kui seni arvatud. Lisaks peitub Tartu sarjanimesedes ruumiline spetsiifika, kus kahte erineva teemaga sarja ühendab mõlemasse sobiv nimi.

Märksõnad: toponüümika, Tartu, tänavanimed, sarjanimed, ajalooline kartograafia, ajalookaardid, arhiividokumendid

CERCS kood: H280 Kohalik ja piirkondlik ajalugu, ajalooline geograafia alates keskajast

H370 Onomastika

P510 Füüsiline geograafia, geomorfoloogia, mullateadus, kartograafia, klimatoloogia

Abstract

Street names are part of everyday life, but they seldom get much of our attention. They help, however, to navigate in an urban space, and one way of helping is the use of thematic names, i.e., street names of a limited area that all rise from and belong to a common theme, together forming a name cluster. It turns out that in Tartu, thematic names have been in use earlier than formerly believed. In addition, a particularity of the spatial distribution of the Tartu street names are so-called transition areas, where one street name is part of two separate name clusters that spatially surround the name on its both sides.

Key words: toponymy, Tartu, street names, thematic names, historical cartography, historical maps, archival documents

CERCS: H280 Local and regional history, historical geography since the Middle Ages

H370 Onomastics

P510 Physical geography, geomorphology, pedology, cartography, climatology

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Kohanimed, tänavanimed ja nimekorraldus – teoreetiline sissejuhatus	6
1.1 Kohanimekooslused ja sarjanimed	6
1.2 Nimekorraldus Eestis	6
1.3 Tartu tänavanimestiku väljakujunemine.....	7
1.4 Tänavanimede tähendusest ja panekust.....	10
2. Varasemad tänavanimeuuringud	12
2.1 Tänavanimede poliitiline ja ruumiline muster.....	12
2.2 Semantilised klassifikatsioonid	15
3. Andmed ja meetodika	18
3.1 Töö meetodilised lähtekohad	18
3.2 Töö alusandmestik.....	19
3.3 Andmestiku korrastamine ja probleematika	20
3.4 Tänavanimeandmebaasi koostamine	22
3.5 Teemaatiline klassifikatsioon.....	23
4. Tulemused ja arutelu	25
4.1 Tartu nimeteemad ja sarjanimed tänapäeval	25
4.2 Ajalooline tagasivaade perioodide kaupa.....	34
Kokkuvõte	39
Summary	41
Tänuavaldused.....	43
Kasutatud kirjandus	44
Lisad	49

Sissejuhatus

Igapäevaelus tänavanimedele tavaliselt eriti suurt tähelepanu ei pöörata – aadressid on pärisnimed nagu teisedki ja oluline pole niivõrd nende tähendus vaid objekt, millele need viitavad ning nime abil objektide omavaheline eristamine. Tänavanimi ei ole siiski suvaline kirjamärkide kombinatsioon, vaid selle panek saab olla ka poliitiline tegu. Käesolev töö läheneb tänavanimede uurimise teemale nii klassikalise semantilisest vaatenurgast kui ka kaasaegsema GIS-põhise analüüsi abil.

Käesolevas töös käsitletakse Tartu tänavanimedid temaatiliselt. Töö fookuses on sarjanimed ehk ühel alal asuvate nimede kogum, mis on pandud samast teemast lähtuvalt. Nende panek on tavapärane näiteks Soomes ja Saksamaal. Tartu tänavanimestiku varasemate käsitluste hulk aga on üldiselt üsna tagasihoidlik. Tehtud tööd liigituvad ka paljuski ajalooliste uurimuste hulka ning hõlmavat enamasti südalinna ja selle ümbrust. Osana üldisemast Tartu ajaloo käsitlusest mainibki Ann Marksoo (2005, 138), et endise linnamüüri sisese osa ajaloost ja sealhulgas tänavavõrgustiku väljakujunemist on ülevaade olemas, kuid see puudub müüri välise osa kohta. Linnaala arengut saab visuaalselt imetleda Tõnu Raidi (2015) koostatud Tartu ajalooliste linnaplaanide kogumist, kuid GIS-rakenduslikku tänavate ja tänavanimede arengut kajastavat tööd autori teada tehtud pole. Töö motivatsiooniteguriks ongi vastava kartograafilise uurimuse puudumine Tartu kohta. See pakub ka võimaluse aidata kaasa pidevalt areneva Tartu tänavavõrgu andmestiku korrastamisele, kuna töös kasutatud ETAKi andmestikku pole regulaarselt uuendatud ja erilist Tartu tänavate ajaloolist andmebaasi varasemast olemas ei ole. Lisaks saab autor ühendada ruumilise küsimuse püstitusega oma humanitaaralast tausta. Teemale annab lisandväärtuse selle aktuaalsus valdade liitmisel tekkivast vajadusest tänavanimedid muuta.

Töö eesmärgiks on uurida Tartu tänavanimede ajaloolist muutust ja välja selgitada, milliseid nimeteemasid ja sarjanimesid selles nimestikus on esinenud ning kas ja kuidas nende ruumiline jaotus on ajas muutunud. Sellest lähtuvalt püütakse töös leida vastused järgmistele küsimustele:

1. Missuguseid nimeteemasid ja sarjanimesid on Tartu tänavatel erinevatel ajalooperioodidel esinenud ja kui palju?
2. Millest on tingitud nimeteemade valik ja sarjanimede kujunemine Tartus?
3. Kuidas nimeteemad ja sarjanimed on ruumiliselt jaotunud erinevatel aegadel ja milliseid ruumilisest jaotusest tingitud eripärasid esineb?

Töö semantiline pool hõlmab tänavanimede temaatilist klassifikatsiooni ja toetub varasematele tänavanimede kohta tehtud klassifikatsioonidele, mida on ümber tehtud arvestades Eesti kultuurilist omapära, kuna Eestis on vastavaid liigitusi vähe leida. Eelkõige toetutakse Turu kui Tartule mitmes mõttes sarnase linna sarjanimede klassifikatsioonile. Tänavanimede temaatiline klassifikatsioon on sarjanimede analüüsi aluseks. GIS-poolse põhiliseks aluseks on Tucci et al. (2011) vastavalt mugandatud ajaloolist kartograafiat ja GIS-meetodeid ühendav uurimus Milano tänavanimede ajaloolise kihistumise kohta.

GIS-põhise analüüsi üheks komponendiks oli vajalik luua andmebaas. Sellesse tuli koondada iga tänava temaatiline liigitus, kõik allikatest leitud ajaloolised nimevariandid ning perioodi täpsusega nende kaartidele ilmumise aeg, kui see oli tuvastatav.

Kuigi töö kuulub toponüümika alla, käsitletakse kohanimesid tervikuna ehk kõiki kohanimetüüpe hõlmava nähtusena ainult siis, kui see on tänavanimedega seostuvalt otstarbekas. Seega esitletakse Tartu tänavavõrgustiku kujunemist ruumiliselt, ajalooliselt ja keeleliselt, kuid ei vaadelda Eesti toponüümika üldist arengulugu.

1. Kohanimed, tänavanimed ja nimekorraldus – teoreetiline sissejuhatus

1.1 Kohanimekooslused ja sarjanimed

Kohanimekooslus on teatud konkreetse territooriumi kohanimede kogum, mis seega hõlmab nii asutus- kui ka loodusnimed (Päll 2009a). Koosluse siseselt liigitatakse nimesid dominant- ja orientiirnimedeks, millest esimesed on kõrge staatusega tähtsate kohtade nimed, mis moodustavad nimestiku tuuma, ja teised need, mille järgi maastikus liigeldakse. Linnades on dominantnimedeks olnud näiteks kõrtside nimed, mille järgi on linnaosad Tallinnaski oma nimesid saanud. Linnaruumis orienteerutaksegi muuhulgas kaubanduskeskuste ja väljakute nimede abil. (Päll 2009a) Kohanimekoosluste puhul ei tehta edasist liigitust nimeobjektile põhinevalt ehk ei eristata koosluse siseselt näiteks tänavate, rohealade ja ehitiste nimesid. Seega tähendaks teoreetiline uusmoodustus „tänavanimekooslus“ kõiki linna või vastava ala tänavaid sõltumatult nende temaatilistest seostest.

Tänavatest laiemalt on teenimede jaoks kasutusel mõiste *dromonüüm*, mis hõlmab ka väljakud (Päll 2009a). Teema alusel loodud, samast temaatikast inspireeritud nimede kogumit kutsutakse sarjanimeks (vt Päll 2009b, 166). Sarjanime moodustavate objektide sarnasus on tavalisest nimeobjekti alusel jagamisest hädusam: tihti moodustavad sarjanimesid just tänavad ja vastavad liikumistrassid (väljakud, kaldteed), kuid sarjanimi saab eksisteerida ka kõrgemal haldustasandil või sellesse saavad kuuluda ka täiesti teistsugused objektid. Näiteks kutsutakse köögiviljade järgi nimetatud tänavatega linnaosa Tartus Supilinnaks ning Helsingis kohtab vanal sadamaalal Jätkasaaris laevandusega seonduvaid tänavanimedid. Jätkasaaris asub ka Fregatti nimeline lasteaed, mille rühmadki kannavad meremeesametite nimesid (Helsingin kaupunki 2017). Sarjanime objektide hulga ei ole antud põhjendatud miinimumarvu, seega kahte teineteise läheduses asuvat temaatilist seostatud nime on võimalik pidada sarjanimena. Siis tuleb pigem vaadata ala struktuuri näiteks tänavavõrgu ja asustuse tiheduse järgi ja sellest tulenevat vajadust erinevate nimede panekuks.

1.2 Nimekorraldus Eestis

Eestis on kohanimede, sealhulgas tänavanimede panek sätestatud Kohanimeseadusega (KNS 2003). Selle järgi peab asustusüksusest väiksemal aadressiobjektidel (tänav, väljak) olema nimi (KNS 2003, § 4, lg 1, p 4). Kui objekt jääb omavalitsuse territooriumile (KNS 2003, § 5, lg 4), paneb nime paneb kohalik omavalitsus. Kui aga „nimeobjekti moodustamine on Vabariigi Valitsuse või ministri pädevuses“ (KNS 2003, § 5, lg 6), on nimepanijateks eelnimetatud instantsid. Eraldi on sätestatud, et tänaval või väljakul põhi- ja rööpnime olla ei saa (KNS 2003, § 11, lg 2). Varasemas Kohanimeseaduses (KNS 1997) ei ole sätestatud, kelle poolt nimi pannakse, kuid on esitatud nimepaneku kohustus (KNS 1997, § 4, lg 1, p 4) ning aadressikoha kujul välja toodud keeld rööpnime lubada (KNS 1997, § 16, lg 2).

Seaduses ei tooda eraldi välja nimenõudeid tänavate kohta, vaid kuna tegemist on kohanimega (§ 3, lg-d 2–3 ning § 4, lg 4), kehtivad nende kohta samad üldised nõuded. Seega peab nimi olema eestikeelne (§ 9, lg 1), ta ei tohi olla elus oleva isiku nimi (§ 13, lg 4), labase või halvustava tähendusega (§ 13, lg 6, p 2) ega sobimatu Eesti aja- ja kultuurilooga (§ 13, lg 6,

p 3). Lisaks kehtib nõue, et sama asustusüksuse piires ei tohi olla kahte samanimelist nimeobjekti (§ 12, lg 1, p 3).

Kohanimepanekul tuleb „eelistada nime, mis on paikkonnas tuntud ja levinud või mis on tähtis aja- või kultuurilooliselt“ (KNS 2003, § 13, lg 1). Kui see pole võimalik, eelistada „paikkonnaga seonduvaid, nimeobjekti iseärasustega seonduvaid ja üle-eestilise tähendusega seonduvaid kohanimesid“ (KNS 2003, § 13, lg 2, p-d 1–3). Vältimaks olukorda, et sellised nimeteemad saaksid otsa, on suurtes linnades Kohanimenõukogu soovitusel (KNN 2004) just tänavate puhul kasutusel ka sarjaviisiline nimetamine, kuid seaduses endas seda ei mainita.

1.3 Tartu tänavanimestiku väljakujunemine

Eesti tänavanimed on uuritud üsna vähe ning peamiselt on keskendutud pealinna omadele. Ülevaetlikult kirjeldab Eesti tänavanimede väljakujunemist Peeter Päll (2009b). Käesolevas lõikes antakse sarnane ülevaade keskendudes Tartule.

Eesti alal toimunud ühiskondlike, rahvuslike ja poliitiliste nähtuste mõjud on jätnud oma jäljed tänavanimestikku, mis kajastab paljuski ajaloolisi sündmusi ja on tugevalt kihistunud. Nimesid on erinevate sündmuste mõjul muudetud korduvalt edasi ja tagasi ja esmapilgul suvaline nimi võib omada pikka ajaloolist tausta. Näiteks leidub Tartus ainsana Eestis Fortuuna tänav, mis paikneb Emajõe kaldal eraldi ümbritseva sarjanimeta. Samal kaldaalal on aga ajalooliselt tähistatud kahte kalapüügikohta nimega *Fortuna Zug* ehk Õnneloomus (Raid 1999; Raid toetub joonisplaanile *sine anno*, EAA.2623.1.2049, leht 55). Lisaks olevat paikkond nimega *Fortuna* mainitud juba Wybersi revisjoniraamatus „Revisionsbuch aller Gründe und Plätze 1582–1658“ (Raid 1999, 42), mille tänavate nimekirj põhineb 1582. aastast (Raendi 1987). Siiski mõjutas Tartu südalinna tänavastikku 1775. aasta tulekahju, millele järgnenud taastamisel olvad mitmed tänavad kaotatud (Raendi 1987).

Vanimad dokumenteeritud andmed Eesti tänavanimedest ulatuvad 14. sajandi Tallinnasse, Tartus leidub kirjapanekuid alles kaks sajandit hiljem (Päll 2009b). Hiljem on aga reprodutseeritud kaarte, näiteks 20. sajandi kaardil (hinnang, EAA.2623.1.2051, leht 118) kujutatakse Tartu linna koos tänavanimedega aastatest 1540 kuni 1560. Toonased nimed olid Tallinnas fikseeritud ladina või alamsaksa keeles ja Tartus saksa, ladina ja poola keeles, kuid ka eestikeelseid nimesid olvad olnud samal ajal kasutusel, kuna linnades hinnati eesti keelt kõnelevaks 40–50% elanikkonnast, Tallinnas isegi enamus (Päll 2009b). Tänapäevaste samu nimesid kandvat Tartu vanimast tänavanimede kihist näiteks on Gildi, Lai ja Munga (Päll 2009b). Näited kajastavadki keskaegset kommet panna nimed tähistamaks kodanike tähtsamaid koondiseid, tänavate omadusi ning paiknemist kirikute ja kloostrite läheduses (Raid 1981). Selles tüüpilisuses järgitakse Raidi (1999) arvates Lüübeki eeskujul, kus esines samasuguseid nimesid. Lisaks on nimeandmise inspiratsiooniks olnud keskajal tänavade suundumiskoht ja paiknemine elukutsete järgi (Raid 1981)¹. Hoolimata ajaloos toimunud muutustest esindab algne liigitus hästi ka praegust tänavanimede võrgustikku, kuna Tartust saab ikka leida muuhulgas Riia ja Narva maanteed, Sepa ja Õpetaja ning Küüni, Lossi ja Turu tänavad.

¹ Kivi (1972) lisab mainitutele Tallinna tänavate motivatsiooniteguriteks ettevõtted ja nende tooted (Veski, Jahu, Telliskivi), maapiinna iseärasused (Soo, Jõe [Tartus hiljem Mäe, Liiva] ja tähtsad isikud.

Üks silmapaistev muutus puudutab kohanimedele põhinevaid tänavanimedid. Varem näitas nimi tee suunda, kuid praeguses linnapildis leidub kohanimede järgi nimetatuid tänavaid, mis on oma nime saanud teistest huvidest lähtuvalt. Alati polegi võimalik üheti mõistetavalt eristada, mis on nimepaneku motivatsiooniteguriks. Näiteks suundub Elva tänav samanimelise linna poole – kuigi ajalooliselt peale Riia maantee/postitee siia teist suuremat teed ilmselt viinud ei ole (vt EAA.2041.1.189, leht 1 ja EAA.2623.1.2049, leht 51). Lisaks näiteks Kaunase puiestee (Annelinnas) suunaline seosetus Leedu linnaga näitab, et nimi on pandud vaid sõpruslinna auks (vt Mutov 2004).

Ametlikke regulatsioone tänavanimede kohta on Tartus tehtud aastatel 1790 ja 1875, millest esimese järgi iga tänav nurgal pidi olema tänavanimelilt ja viimasega kehtestati tänavatele nimed saksa ja vene keeltes (Raid 1999). Siiski mainib Raid (1999), et veel 18. sajandi lõpulgi ei saanud olla juttu konkreetsete nimedega tänavavõrgustikust tänapäeva mõistes. 19. sajandi nimede juures juhib Pfeil (1903) tähelepanu nende muutustele. Ta toob näitena 1868 välja antud Tartu aadressiraamatu („Dorpat Adreßbuch“), milles on välja toodud palju nimesid, mis on sajandivahetuseks tänavapildist juba kadunud. Ajaloolised kaardid kinnitavadki neid muutusi: Pfeil'i (1903, 6) viidatud „Orientirende [sic] Uebersicht über die Bezirke der Armenpflege in Dorpat“ (EAA.308.6.413, leht 1, Pfeil'i andmetel (1903, 6) aastalt 1856, Rahvusarhiivi hinnangul 19. sajandi keskpaigalt) kõrvutamise 1900. aasta paiku koostatud kaardiga „Plan von Jurjew – Dorpat“ (EAA.2110.1.4822, leht 2) näitabki, et kahest omaette nimega lõigust koosnevaid tänavaid on kokku sulandunud. Näiteks Munga ja Väike-Gildi tänavatest (*Mönch-Straße* ja *Kleine Gilden-Straße*²) on moodustunud Mönch-Strasse (mille toimumisele 18. sajandi lõpuks viidab ka Raid (1999)) ning Jakobi tänavast ja Marien-Straßest on saanud üksainus Jacobs-Strasse. Samast võrdlusest ilmneb ka uusi tänavanimedid. Näiteks on Supilinnas jõega ristuvast suunas kulgenud Uus tänav (*Neu-Straße*) saanud sajandivahetuseks nime Marja, mida ta tänapäeval ka kannab. Samas piirkonnas on ka Emajõe ääre tänav olnud vanemal kaardil Kalda tänav (*Ufer-Straße*), kuid uuemal on ta Emajõe (*Embach-Straße*), kuigi kõnealune nimemuutus olevat Raidi (1999) järgi toimunud alles 1922. aastaks.

Varasemad eestikeelsed nimed olid madala staatusega ja need kinnitati alles Eesti iseseisvumisel (Päll 2009b). Enamus tänavanimedest olid 19. sajandil tõlkesuhtes, ja vahepeal tuli tõlkimisel ette moonutusi, kui erinevates keeltes oli aluseks võetud hääldele või temaatiliselt sarnane sõna, mis siiski otseseks vasteks ei kvalifitseerunud. Näiteks vene keelde tõlkimisel muutus saksa sõna *Küter* (lihunik) sõnaks *Küfer* (püttsepp), mille järgi pandi venekeelne nimi *Бочарная* (Päll 2009b, Raendi 1987). Teine suur rühm nimede hulgas olidki otseselt foneetiliselt laenatud sõnad, kuid seda rühma iseloomustab edasine mugandamine oma keelde. Selliseks nimeks on sama *Küter-Straße*, mis sai Kүүtri tänavaks (Päll 2009b).

1940. aastaks oli nimistu Peeter Pälli (2009b) ja Niina Raidi (1999) järgi välja kujunenud üksnes eestikeelseks. Samas Hiinalinnas olid 1980ndatel kasutusel venekeelsed nimed (näiteks *Gvardeiskaja*). Päll (2009b) toob küll välja, et veel 1942. aasta saksakeelsel Tartu linna kaardil on nimesid tõlgitud ka saksa keelde (nt *Bildungsstraße* ehk Hariduse tänav), kuid osades on nimetuud siiski säilitatud (Ao tänavast sai *Aostrasse*). Ta jätab aga arutlemata selle üle, mis põhjusega nii on tehtud ja kas põhjuseks ei oleks saanud olla keelebarjäär. Hariduse või teise näitena toodud Laeva tänav on nimed, millele leiab ka keelt oskamata kergelt vaste sõnaraamatust, kuid Ao puhul omastava ülesleidmine eeldab keele morfoloogia tundmist.

² Siin ja edaspidi on lähtutud allikate kirjapildist.

Kuna Tartu ala on algsest märgatavalt laienenud, on tänavaid ja tänavanimed ka pidevalt juurde tulnud. Osa Tähtvere mõisa maid sai linna omadusse 1756. aastal ja sama sajandi lõpul suundus laienemise tendents ka Emajõe kalda suunas. Seega on 1843. aastal Tartus loendatud 72 ning aastal 1883 I linnaosas (linnamüüri sisse jääv osa) 14 tänavat. Aastaks 1940 oli I linnaosas aga tänavaid juba 65, kuigi üheksa nendest kuulusid ka II linnaosale. (Raid 1999) Võrdluseks oli Tallinnas 1885. aastal 164 tänavat (Kivi 1972).

Sarjanimede andmise komme pärineb 19. ja 20. sajandi vahetusest ja selle esimeseks esinduseks on Tartus Supilinna köögiviljanimestik, mida mainitakse väidetavalt (Päll 2009b, 166) juba 1860. aastal, kuid kindlasti on ta olemas kaheksa aastat hiljem Tartu aadressiraamatus (Dorpat Adreßbuch 1868). Hiljem, 1920ndatel laiendati sarnast nimetamist Tartus Tammelinna uusasumile (Päll 2009b), kus 1921. aastal koostatud kaardi (EAA.2623.1.2089, leht 1) järgi nimistut veel pole, kuid 1923. aastal (EAA.2623.1.2049, leht 54) on tamme- ja kaareteemalisust hakatud kujundama ja 1926. aastalt pärineval kaardil on nimistu juba olemas (EAA.2072.9.758, leht 1). Samamoodi oli Tähtvere linnaossa projekteeritud tänavavõrk 1930. aastaks, kuid rahvuslikult oluliste isikutega sarjanime, millele lisandusid mütoloogia nimed nagu Hiie ja Ilmatari, nimed pandi alles paar aastat hiljem (Raid 1999)³.

19. sajandi lõpul tänavanimede hakati nägema esindavat ka ideoloogiliselt laetud, poliitilist tähendust. Samalt ajastult pärineb ka pühendusnimede andmine, mida Tartus esindab Aleksandri tänav (Päll 2009b). 20. sajandi algusel said eelkõige Tallinnas paljud tänavad tsaari võimulolekust motiveeritud nime, kuid pärast Eesti Vabariigi loomist said tänavad ka rahvustundele sobivad nimed nagu Tartus Julius Kuperjanovi tänav või Vabaduse puistee, mis varasematel kaartidel on olnud *Scharren-Strasse* (nt Raid 2015, 93 (a. 1876); Scharren=[liha või leiva] müügiputka) või Lihapoodi/Lihapoe (nt Raid 2015, 115). Kohapeal asuski toona lihaturg. Kui eesti keel sai ametlikuks riigikeeleks, hakati tänavanimed korrastama, kuid see korrastamine oli siiski mitmejärguline hõlmates peale uue aja ideaalide sissetoomise ka vene ja saksa isikunimede asendamist, võõrsõnaliste ja halvustavate nimede parandamist ning nimede keelelise vormi kohendamist. Näiteks muudeti Ladumise tänav Lao tänavaks ja Aurulaeva tänav Aurikuks (Päll 2009b). Nimede korrastamisega jõuti Eesti Vabariigis lõpuni peamiselt 1925. aastaks. Samal kümnendil võeti sõna „tänav“ ka rahva hulgas kasutusele (Raendi 1987). Seni oli eelistatud *uulitsat* ja tänavat oli peetud vananenud või murdeliseks (Päll 2006). Sõnavaliku üle käisidki tulised vaidlused – truumaks sõnale uulits jäi Tartu, kus „tänav“ esineb esimest korda alles 1939. a. nimeotsuses (Päll 2006).

Pärast korrastamist iseloomustas nimepanekut kirjeldav või abstraktne stiil ja eelkõige Tallinnas algas hiljem vägagi populaarseks väljakujunenud loodustemaatika ärakasutamine. (Päll 2009b) Tartu tänavapildis kajastub loodustemaatika alles hiljem näiteks 1945. aasta linnaplaanil (hinnang, EAA.2072.9.782, leht 1), mille peal Maarjamõisa ja Veeriku kanti on projekteeritud lillanimelised tänavad Tulbi ja Nelgi. Põhiline koha- ja tänavanimede eestistamise laine vallandus 1938. aastal, kui Koha- ja kinnistusüksuste nimede korrastamise seaduses (KKN 1938) nõuti tänavatele, platsidele, parkidele, puisteedele ja teistele avalikele paikadele eestipäraseid nimed. Erandiks olid nimed, mis omasid „positiivset tähtsust Eesti ajaloo seisukohalt“ (KKN 1938, § 6) ehk viitasid iseseisvumise aja tähtsatele isikutele. Tartus ei esinenud sellel ajal enam ühtegi võõrapärast nime (Päll 2009b).

³ Tähtverre plaanitud tänavanimed tekitasidki lahkarmusi – näiteks esindas Eesti Rahvusluse Ühing seisukohta, et linnaosas tuleks avalikke tegelaste nimede panekul olla kokkuhoidlikum. Selliseid nimed tuleks panna ka südalinna ning Tähtveres anda ka mütoloogiast inspireeritud nimed. (Postimees 27.04.1932. Nr. 97, lk 5) Täna see olukorra näeme vastavat ERÜ ettepanekule.

Pärast iseseisvuse kaotust jätkus poliitilise olukorra peegeldumine tänavate nimetamises. Esiti põhjustas seda Nõukogude võim, siis sakslaste sissetung ning pärast sakslasi nõukogustati nimesid veel kord. Viimane muutus oli semantiliselt sarnane esimesele nõukogustamise lainele. 1950ndatel muutus õhustik vabamaks ja seega said tänavanimede hulka ka ebatavalisemad ja/või poliitilise tooniga nimed (Aianduse, Nooruse, Kuuse). 1970ndatel ja 1980ndatel aastatel hakati sulaperioodi lõppedes nimesid uuesti ideoloogilise vaimuga varustama. (Päll 2009b) Näiteks sai Ihaste uus elamurajoon, mille ehitamist alustati 1984. aastal, oma nimed silmapaistvate kunstnike järgi, kellest osa oli ka autasustatud Eesti NSV rahvakunstnikena, näidanud üles ühiskonnalist aktiivsust või lisaks muule loomingule kujutanud oma töödes poliitiliselt olulisi teemasid (Raendi 1987). Nimetamisotsuses saabki näha ideoloogilist vaimu, kuigi see on varasemast märgatavalt tagasihoidlikum.

1986. aastal lubati nimesid ennistama hakata. Algatuseks oli „Literaturnaja Gazetas“ artiklina ilmunud soovitus Moskva tänavanimedid taastada. Põhiline plaan oli alustada Tallinna vanalinna nimedest, kuid juba enne seda jõuti nimesid muuta Kuressaares (Kingissepas) ning Rakveres. Tartus käivitus nimede ennistamine üsna aeglaselt. 1987. aastal sai taastatud ainult viie tänava nimed (Lai, Lossi, Näituse, Raatuse ja Veski tänavad) ning ajalooline Raekoja platsi nimi (Päll 2009b). Nimede taastamine, tagasivaade aega enne sotsialismi või nimede ammutamine sealt, ongi olnud sotsialismist vabanenud riikides enimlevinud taktika pärast (taas-)iseseisvumist (Light 2004).

1.4 Tänavanimede tähendusest ja panekust

Tänavanimede eripära seisneb nende iseloomus peitavas lahknevuses: ühest küljest on nende ülesandeks aidata orienteerumist linnas ja aadressiandmetes toimida eristava tunnusega. Et selleks tänavanime ei tarvitse moodustuda erilisest, tähendust kandvast sõnast, tõestab mh New Yorgi näide osaliselt nummerdatud tänavatest, mis on tänavanimede primaarse ülesande täitmiseks sama sobilikud⁴ (Azaryahu 1996). Selle ülesande pärast nendele tavaliselt erilist tähelepanu ei pöörata.

Tänavanimi on siiski oluline ja neid on mõistatud isegi linna visiidikaardina (Paikkala 1999). Sellepärast tuleb nimede valikul olla hoolikas. Sarnaseid nimesid, näiteks Ranna ja Sepa tänav, leidub maailmas igal pool (Slotte 1999), kuna nimede moodustamise viisid langevad paljus kokku. Sarjanimede panekut peetakse mõistlikuks nii planeerija kui nimekasutaja jaoks, sest need aitavad linnapilti struktureerida, nimesid meeles pidada ning teema alusel asukohti mõista (Aalto 2002). Selleks peavad sarjanime elemendid olema semantiliselt tugevalt teemaga seotud (Johansson 2007). Sarjanimedega saab ka kenasti tuua välja asula iseloomu ja hea tänava- või sarjanimi lähtubki arvamuste kohaselt (Lehikoinen 1999) vanadest kohanimedest ning piirkonna iseärasustest. Tihtipeale on sarjanime teema siiski meelevaldne (Lehikoinen 1999) ja tulemuseks võivad olla nimed, mida kohalikud omaks ei pea (Paikkala 1999). Meelevaldsus saab väljenduda ka sarjanime üldjoonelisuses, sest näiteks loodusnimed sobivad igasse kohta (Aalto 2002) ja nende teema hakkabki olema üsna ammutatud. Samas on esitatud (Aalto 2002), et need nimed, mis ei ole osa sarjanimest, aitavad ümbruskonda kergemini mõista kui sarjanime

⁴ Sarnasteks näideteks on Kematen an der Ybbs Austrias, kus tänavad on ka ainult nummerdatud ning Mannheimi linnaosa Quadrate Saksamaal, kus kvartalid on nimetatud tähest ja numbrist koosneva tunnusega ja seega eraldi tänavanimi pole vaja.

omad, sest sarnasuse tõttu aetakse neid segi. Teadaolevalt ei ole siiski uuritud orienteerumist näiteks Vahi piirkonnas, kus valdav enamus tänavanimedest on Mõisa-algused liitsõnad.

Marion Werner (2008) esitleb 1939. aastal Saksamaal välja antud nõudeid tänavanimede panekule ja tuletab nii nende kui hilisemate määruste ning praktikate põhjalt 10 printsiipi. Kuigi põhiandmeid saaks pidada aegunudeks – hiljem on neid nii täpsustatud kui lõdvendatud (Werner 2008) – on tegemist üldiste printsiipidega ja samad põhimõtted kehtivad nimepanekul praegugi. Werneri arvates leidub vastavaid printsiipe ka teistest Euroopa kultuuridest, seega saaks eeldada nende kehtivat ka Tartus.

Printsiibid – mida Werner nimetab seadusteks – on:

1. pidevus (*Beständigkeit*) – nimi tuleks muuta võimalikult vähe
2. ühemõttelisus (*Eindeutigkeit*) – nimi esineb asulas ainult ühe korra
3. piiratus (*Beschränkung*) – erinevaid nimesid võimalikult vähe
4. ruumi struktureerimine (*Raumgliederung*) – sarjanimede soosimine
5. suuna osutus (*Richtungsweisung*) – kohanimeline tänav viibki kohani
6. meelepeetavus (*Memorierbarkeit*) – nime keeleline lihtsus, lihtne struktureeritavus
7. samaväärsus (*Gleichwertigkeit*) – tähtsa isiku nimi tähtsale tänavale
8. kohaliku identiteeti toetav (*lokale Identität*) – lähtuda kohalikult olulistest inimestest ja kohtadest
9. rahvuslikku identiteeti toetav (*nationale Identität*) – lähtuda rahvuslikult tähtsatest asjadest
10. sotsiaalne sobivus (*soziale Verträglichkeit*) – mitte panna halvustavaid nimesid.

Nende ülesandeks on olla abiks linnas orienteerumisel ja nimede meelepidamisel. Werner (2008) peab tähtsaimaks printsiibiks ühemõttelisust ehk seda, et sama nimi esineb asulas ainult ühe korra. See on valdade liitmisel tõusnudki teemaks. Siiski käesoleva töö seisukohast olulisim on ruumi struktureerimise printsiip. Sarjanimede abil saab inimene kompleksse linnaruumi jagada väiksemateks ja kergemini mõistetavamaks aladeks ning see aitab kohtasid üles leida (Werner 2008).

2. Varasemad tänavanimeuuringud

2.1 Tänavanimede poliitiline ja ruumiline muster

Toponüümika alal on tehtud palju uurimusi, kuid kohanimede liikidest tänavanimed on saanud suhteliselt vähe kajastust võrreldes näiteks asustusüksuste nimedega. Eelkõige Eestis on tegemist üsna väheuuritud teemaga. Lisaks on paljuski tänavanimeuuringute lähtekohaks olnud keeleteaduslik või üldisemalt humanitaar- ja/või sotsiaalteaduslik taust. Ruumiline aspekt on liidetud uurimustesse alles koos GIS-vahendite kasutuselevõttuga. Sellepärast on peamiseks huvialaks nimepanekul olnud kasutatavate teemade semantiline ulatus või nimeandmise problemaatika võimuhete väljendina. Tucci et al. (2011) soovivadki välja, et nimede muutmine peegeldab tihtipeale suuri ideoloogilisi pööreid ja et viimaste saja aasta jooksul on ligikaudu igale võimuvahetusele kui uue territooriumi omandamisele järgnenud tänavanimede muutmine. Toponüümika uurimustes saabki rääkida kriitilisest pöördest (*critical turn*), millega täheldatakse üleliikumist traditsionaalselt kohanimeuuringute semantilis-etümoloogiliselt fookuselt nimedepaneku vaatlemisele tegevusena, milles peituvad sotsiaalsed ja poliitilised vastuolud (Rose-Redwood et al. 2010). Arvestades seda saaks käesolevat uurimust pidada aegunuks, kuid võttes arvesse Eesti kohta käivate uurimuste tagasihoidliku arvu, peab autor kõigepealt mõistlikuks semantilis-etümoloogilise tausta uurimist. Lisaks hõlmab ajalooline tagasivaade endas vältimatult ka sotsiaal-poliitilist aspekti, kuid sellel ei ole peamine rõhuasetus.

Üks ilmsemad ja oma ühtluses ulatuslikum peegeldus võimuhete muutumisest on olnud Nõukogude Liidu lagunemine ja paljude riikide iseseisvumine. See ongi olnud tõuketeguriks endiste sotsialistlike riikide kohta tehtud uurimustele tänavanimede muutmise kohta (nt Bukarestis (Light 2004), Ida-Berliinis (Azaryahu 1997) ja Poolas (Nielek et al. 2014)), kuid teadaolevalt Eestis pole vastavat tehtud. Ühiskonnakorra oluline muutus väljendub aga ka poliitiliselt teistsuguste riikide tänavanimestikust näiteks apartheidi tagajärjel Lõuna-Aafrikas (Goodrich, Bombardella 2012) ja osana mustanahaliste olukorra paranemist ka USA-s (Alderman 2000).

Kuigi tänavanimedele tihtipeale erilist tähelepanu ei pöörata, on nendes sageli imbunud poliitilisi tähendusi ja need peegeldavad teatud maailmavaadet, mispärast need on tugevalt lõimunud võimu ja autoritaarsuse struktuuride osaks (Azaryahu 1997). Hoolimata tänavanimede igapäevasusest on nende muutmine sellepärast väga tugev võimu demonstreeriv akt (Azaryahu 1997) ning see saab olla ka propagandistlik, eelkõige, kui ta toimub pealinnas või poliitiliselt vastavalt olulises linnas (Light 2004). Samas võib arvata, et kodukoha ümbernimetamine, olgu selleks mistahes administratiivüksus, tekitab (võimaluse korral) rohkem vastuolu, kuna inimesed määratlevad ennast selle nime kaudu. (Näiteks ollakse tartlane või saarlane, kuid aadress kipub olema sedavõrd muutuv, et selle abil identiteeti moodustada ei saa ja sellepärast tänavanimedel sellist ülesannet polegi.) Loomulikult leidub näiteid ka terve linna nime muutmise kohta, kas või Peterburi tundmine Petrogradi ja Leningradina.

Samas tänava asukoha arvatakse ka omavat tähtsust: Augustins (2004) esitab, et ühiskonna jaotuse taustaks olev tegur põhjustab ka suuremate ehitiste paiknemist – jaotuse põhinedes pigem korrale kui (sotsiaalsetele) klassidele, on jõukust demonstreerivad ehitised jaotatud üsna tasaselt terve linna peale. Klassi domineerides on need vastupidi keskendunud tihedalt ühte

linna ossa. Esitatud hüpoteesi kehtides kajastuvat see tänavanimedes nii, et korrale järjestunud ühiskondades oluliste ehitiste ümber paigutatakse olulised nimed ja need nimed väljendavad seda korda ja sellega seostuvat traditsiooni, kuid vähem tähtsad kohad (tänavad) saab nimetada „mittevajalike või kummaliste asjade järgi“ (Augustins 2004, 292). Klassipõhises ühiskonnas piirkondadel on alati sotsiaalne konnotatsioon, mispärast nimed peavad ka seda sama ulatust peegeldama. (Augustins 2004)

Poliitilises tänavanimedes saab väljenduda ka ruumiliselt. Näiteks Pariisi jagamisel kahel erineval ruumilisel viisil – kesk- ja eeslinn ning tuulesuunad (lääs ja ülejäänud) – tuleb välja, et eeslinnad, millest enamust on asustanud peamiselt vasakpoolse ja isegi kommunistliku poliitilise vaatega elanikkond vastandiga kesklinna parempoolsusele, peegeldab nimestik seal toimunud muutust üsna agraarsest ühiskonnast linnastunuks. Ta on muutunud oluliselt rohkem kui kesklinna oma kuid samas omab ta väga tugevaid eetilisi ja poliitilisi konnotatsioone. Olukord on samasugune ka parempoolses läänes ja vasakpoolsetes ülejäänutes: vasakpoolsed nimed hõngavad vabaduse, revolutsiooni ja vastupanu ideaale ning kuuluvad siia ka nende olulised tegijad ja seda mõtteviisi väljendanud autorid kuid lääne nimed väljendavad vastupidist maailmavaadet. (Augustins 2004, 294)

Postmodernistlikul mõjul räägitakse ka geograafias narratiividest, mis on oma iseloomult ruumilised (*spatial narratives*, vt Tucci et al. 2011). Neid mõistetakse (Tucci et al. 2011) kui settekihte, mida uurides saab vaadata ajalukku ning teatud laadi jäänukitena paljastavad need ka mineviku võimusuhteid. Duncan Light (2004) seletab nende ülesannet kui viisi paigutada linnamaastikku rahva ajalugu ja rahvaidentiteeti, mis toimubki tänavanimede muutmise kaudu. Uus nimi saab rääkida teistsugust narratiivi ja olla osa suuremast püüdest rahvaidentiteeti ümber defineerida. (Light 2004) Tema nimetab samuti sellest tugevaima näitena endise Nõukogude Liidu alal ning Kesk- ja Ida-Euroopa endistes sotsialistlikes riikides toimunud nimede muutmishanked, kuid väidetavalt (Azaryahu 1997) toimus esimene poliitiliselt motiveeritud ümbernimetamine Prantsuse revolutsiooni ajal. Samas sotsialismi alt vabanenud riikides oli uus nimede muutmise üks esimesi ettevõtmisi demonstreerimaks saavutatud vabadust ja viis tuua esile ajaloo uut suunda (Light 2004). Ulatuslikem muutus oli Bukarestis, kus taastati ja ajakohastati 288 tänavanime, mis on ligikaudu kaks korda rohkem kui oluliselt suuremas Moskvast (Light 2004).

Bukaresti varasemas muutmise laines, rahvaidentiteedile omaste nimede sotsialistlikustamises oli näha ruumilisi erinevusi kesksete suurte tänavate ja vähemoluliste kõrvaltänavate vahel, kuid sama ruumiline aspekt leidis ka järgnevast ümbernimetamise lainest. Ennistatud nimede geograafiline jaotus ei olnud linnas ühtlane, vaid enamuse ümbernimetatud tänavatest asus kesklinna tuumikust neljakilomeetrilise puhvri sees, mida põhjustas ka sotsialismi ajastul korraldatud ulatuslikum ümbernimetamine. (Light 2004) Teisest küljest toob Light välja, et muutmise on kulukas tegevus ja sellepärast taheti keskenduda linna esinduspiirkonnale saavutamaks võimalikult suur demonstratiivne mõju.

Tänavanimede kaudu saabki luua ja säilitada ühist ajalugu, ja tänavanimede kaudu sulanduvat ajaloo sündmused osaks inimeste igapäevaelu (Azaryahu 1997). Selle arvamusega püütakse jätta mulje inimärru kristalliseeruvatest mineviku sündmustest, mis eristuvad teistest olulisemate hetkedena. Tegelikult on mälu siiski lühike ja huvi maailma vastu jätab sageli soovida, mida kajastavad Georges Augustinsi (2004) tähelepanekud olukorrast Pariisis, ehk tänavanime tähendus distantseerub algsest väga tugevalt. Tähendus muutub lamedaks ja/või

saab omaette tähenduse oma konnotatsioonidega. Eelkõige isikunimedega, poliitilis-ajalooliste sündmuste (nende kuupäevad tänavanimedena, näiteks *Rue de 19 janvier*) või pärisnime kandnud objektide (nt *Moulin vert*) järgi nimetatud tänavad kipuvad kaotama ühenduse ja tänavanimedid kasutavad inimesed ei suuda seostada nime algse inimese või sündmusega. Seega nimede tähendus hääbub ja nendele tekib algsest erinev konnotatsioon. Tekkiva kaudse tähenduse laadi üle ta pikemalt ei arutle, kuid võiks arvata, et võimaluse korral hakatakse nimesid seostama oma elupiirist teadaolevate sündmustega. Tähendusetuteks abstraktsioonideks need siiski muutuda ei saa, kuna konnotatsioon eeldab tähendust.

Samasugune post-sotsialistliku kallutusega uurimishuvi ei ole Eestis kajastust leidnud vaid tänavanimestiku uurimisel on keskendunud tänavanimede ajaloole. (Vt ptk 1.3.) Laiemalt nimede geograafilist levikut on uurinud Peeter Päll (2012), kelle uurimus käsitleb kohanimedele tuletiste ruumilist jaotust Eestis. Tänavanimede teistsugune keeleline struktuur täitsa samasugust küsimusepüstitust ei võimalda, mis seletab semantilise lähenemise populaarsust nende uurimisel. Ka selle puhul on Peeter Pälli panus olnud suur näiteks just sõnavalliku võistluse kirjeldamisel mõistete tänav ja uulits vahel (2006), tänavanimede kujunemise (2009b) ja üldisemalt kohanimedele seletamisel (nt 2009a).

Kartograafilist lähenemist nimestiku ajaloo uurimisel omapoolt on kasutanud oma bakalaureusetöös Gettel Sink (2013), kes selgitab kohanimedele väljakujunemist kaartide võrdluse meetodil. Tema uurimisalaks on siiski üksik Saaremaa kihelkond ja seega selle teedevõrk olulist tähtsust töös ei oma.

Ajaloolist tagasivaadet Supilinna asustuse kujunemisest aastatel 1704–1899 pakub Lea Teedema magistritöö (2010), milles käsitletakse ka linnaosa tänavate kujunemist ükshaaval. Töö fookus on siiski ajaloo ja tänavate kujunemine tugevalt seotud hoonestuse kujunemisega, mis on täpselt välja toodud kuid pigem ilma ruumilise aspektita.

Tänase tänavanimeandmestiku põhjal on tehtud bakalaureusetöö (Jakobson 2009) käesolevale tööle sarnase eesmärgiga kaardistada Tartu ümbrusvaldade uusasumite nimede koosseisu ning selgitada nimede andmise põhjuseid. Selleks on koostatud nimede andmebaas, mille aluseks on olnud detailplaneeringute katastrikaart. Erinevus tuleneb siiski meetodikast, sest Jakobsoni töös andmebaasi aluseks olnud kaardilt saadud andmete täienduseks on olnud vallavalitsuste töötajate intervjuud. Tartu ümbrusvaldade tänavanimedid on suuresti inspireerinud loodus, kuid läteteks on olnud ka arendaja või omaniku nimi ning arvesse on võetud ka samadel aladel varem kasutusel olnud kohanimesid. Nimeandmise huvidest palju on tingitud ka kinnisvaraarendusest: tänavale soovitakse ilusat nime, mida ostajad peaksid ilusana ja mis seega aitaks kaasa kinnisvara müümisele. (Jakobson 2009)

Seda, et tänavanimi on paljude inimeste jaoks märksa rohkem kui vajalik eristav tunnus näiteks posti saatmisel või takso tellimisel, näitab ka Tartu Kvissentali asumis aastaid käinud vaidlus selle üle, kas Kvissentali tee ühele lõigule plaanitud nimi Madruse tänav on piisavalt prestiižne kuulumaks sarjanimesse, millesse kuuluvad ka Kapteni ja Lootsi tänavad (vt nt Lakson 2016).

2.2 Semantilised klassifikatsioonid

Keeleteaduslikul kohanimekoosluste kirjeldamisel ja uurimisel lähtutakse nimede klassifitseerimisest. Tavaline alus on süntaktilis-semantiline mudel, mille rakendamisel saadakse nime struktuur (nt üksiksõna/liitsõna), funktsioon (nimetav/liigi nimetav/kirjeldav) ning kirjeldavate nimeosade täpsem sõna- ja lausesemantiline liigitus. Nendest moodustub nime klass. Selle rakendamine on siiski asjakohasem just kohanimekoosluste puhul, milles esineb väga erinevat tüüpi nimeobjekte, ja siis on oluline ka nimede jagamine loodus- ja kultuurobjektide nimetusteks (Kiviniemi 1990). Tänavanimede puhul on tegemist kultuurnimedega ja neid saab jagada edasi spontaanseteks ja ristinimedeks (*spontana namn, dopnamn*), millest esimesed on loomulikult väljakujunenud ja rahvuslikud ja teised vallavalitsuse või vastava organi poolt pandud (Stahre et al. 1992, 14, cit. Johansson 2007, 17), kuigi pole seda külge klassifitseerimist rakendanud töödes eriti puudutatud.

Soomes on tänavate sarjanimetamine olnud väga tavaline lähenemisviis ja seega on sealt tuua näiteid temaatilistest klassifikatsioonidest. Helsingis kehtib nimetamisel loetelu teemade peaklassidest: 1. loodus, 2. ühiskond, 3. elukutsed, 4. teadus ja tehnika, 5. kunst k.a. arhitektuur, 6. aated, 7. muinasjutud, uskumused ja mütoloogia, 8. harrastused ja vabaaeg ning 9. pärisnimed. Igasse rühma saab kuuluda piiramatult alamrühmasid ja nendes omapoolt alamteemasid. Näiteks kuuluvad looduse alla muuhulgas taimed ja taimeosad, loomad ning maastik; taimed jagunevad looduslikeks ja kultiveeritud taimedeks ning need edasi mh puudeks, põõsasteks, viljadeks ja lilledeks. Erinevaid teemasid on Helsingis loetud kokku umbes 200. (Närhi 1999)

Nagu Helsingi põhimõtted osutavad, saab klassifikatsioone teha nii enne nimetamist kui selle jooksul, või pärast, uurimuslikul eesmärgil. Helsingi klassifikatsioonile toetub Essi Huppunen (2015), kes on oma magistritöös uurinud teemat Turu ja Pori linnade näitel. Turu sarjanimede klassifikatsioon on linna asustusnimede komisjoni (*nimistötoimikunta*) poolt ära kaardistatud (Turun kaupunki 2015) üpriski täpselt: erinevaid teemasid on kokku 122 ja Huppuneni kokkuvõttes käsitluseski (2015) ligikaudu 100. Samal alusel on Huppunen (2015) leidnud üle poole väiksemas Poris 51 teemat. Ampluaa on mõlemas linnas päris lai. Ühiste sarjanimedena toob Huppunen välja looduse, elukutsed ja ametid, kultuuriga seotud teemad ning sõjanduse. Kultuuri all tuleb siin mõista vaimset kultuuri – näiteks on Soome rahvuseepos ning kirjanduse versta postid olnud keskses rollis, kuigi teemadele on lähenetud väga erinevatel viisidel (Huppunen 2015). Ühised suuremad teemad jagunevad päris mitmeteks alamteemadeks, näiteks on mõlemas linnas elukutsete ja ametite alla pandud põllundus, millesse omapoolt Turus kuuluvad põllumajanduse tööriistad (mida Huppunen (2015, 43) nimetab põllumajanduse tegevusaladeks), viljad, talupojakalender, talurahva laohooned, lambad ja lammaste kasvatus ning isegi mahumõõdud, kuna antud juhul on tegemist vanade viljamõõdudega. Turu oma klassifikatsioon on üldiselt väga täpne, eristatud on näiteks taimede puhul muuhulgas põllu umbrohud ning perennad ja sibulataimed (Turun kaupunki 2015).

Erinevalt Turust on Tampere linnaosa Hervanta asustuslugu võrdlemisi lühike ja seega on nimepaneku lähtekohad olnud teistsugused. Johanna Valkama (2008) jagab oma magistritöös Hervanta tänavanimed oma, Tampere tänavanimekomisjoni (*kadunnimitoimikunta*) protokollidele põhinevas klassifikatsioonis järgmiselt: 1. kohalikud teemad, 2. asukoht suhtes teistesse tänavatesse, 3. omadus, 4. ligidane artefakt (ehitis, rajatis, ka ettevõtte tegevusse liituv

nimi) 5. mälestusnimed ja 6. sarjanimed. Samas toob ta välja, et liigitusi saab teha erinevaid ja eelolev on valitud saamaks eristada sarjanimed. Need moodustavadki üle poole nimedest, kohalikud teemad viiendiku ning ülejäänud jäävad paari protsendi kanti. (Valkama 2008, 22) Silma torkab aga loomingulisus-huumor: omaduse järgi nimetatud tänavatest teine on lühike käik, mis kannab nime *Tumppi* („Jupp“).

Sarjanimed jagab Valkama samadele protokollidele toetudes edasi teemadeks 1. tehnikaülikool ja tehnika, 2. teater, 3. maakond, 4. ehitus, 5. kool, 6. taimed ja 7. tööstus. Tehnikaülikooliga seonduvad nimed moodustavad suurima osa.

Sarjanimed aitavad linnas orienteeruda (vt ptk 1.4), kuid Eeva Maria Närhi (1999) toob välja ka nendega kaasnevat problemaatikat. Üks on inimeste erinevad teadmised ja assotsiatsioonid. Seega võib üks otsida Tartus Metshirve tänavat teiste metsloomade järgi nimetatud tänavate (Rebase, Jänese) ja teine metsanimede (Metshaldja, Männimetsa tee) lähedusest. Teine on sarnaste nimede eristumatus. Sarjanime osa viib küll õigesse piirkonda kuid siis sulanduvad nimed kokku ja õige koha ülesleidmine nimest lähtudes võib osutuda raskeks. See aspekt võib siiski olla tingitud ka linnaplaneerimise lahendustest – Närhi (1999) toob näiteks tihedalt ja mitmele tasemele ehitatud Helsingi linnaosa Itä-Pasila, kuid ei saa öelda, kas olukord on sarnane näiteks hõredalt ja madalalt ehitatud, kuid sarjanime suhtes tugevas piirkonnas. Kolmanda aspektina mainib ta ohu, et nimetamisel nihkutakse sarjanime teema piirist üle ja nimi pannakse teemaga vähe haakuvalt alalt. Tartust võiks tuua näitena taimenimeliste tänavate osana paikneva Varju tänavat Veeriku linnaosas. Paljud taimed vajavad kahtlemata varjulist kasvukohta, kuid on omaette küsimus, kui hästi nimed omavahel seostuvad.

Nagu Tartus, on keskaegsete nimede tekkepõhjuste juured sarnased ka Uppsalas. Sealseid nimesid on klassifitseerinud Mats Wahlberg (1994), kes jagab nimesid nii põhiosa (tänav, põik, käik jne.) kui ka täiendosa järgi. Täiendosad jagunevad suunale, asukohale, omadusele, tänavat toimunud tegevustele, seal elanud isikule ja muule osutavateks. Viimaste alla kuulub näiteks *Själagatan* („Hingede“), mis kulges mööda surnuaia serva. (Wahlberg 1994) Nimede ruumilist jaotust pole siiski vaadeldud ning jaotus hõlmab ainult keskaegseid nimesid. Tänapäeva nimede temaatilisust vaadeldakse laiemalt ainult osaliselt: näiteks toob Wahlberg välja, et Bergsbrunna linnaosa nimedel on enamasti seos kohaliku eluga. Lisaks on valgustatud paljude üksikute tänavate tausta.

Stockholmis on ajalooliselt loetud kokku umbes 100 erinevat sarjanimeteemat (Johansson 2007), kuigi annab see mõista erinevat täpsusastet võrreldes näiteks Turuga. Alanud on sarjaviisiline nimetamine 1880ndatel südalinnast, kuigi toonased nimed ei moodusta geograafiliselt sama tugevalt ühendusi kui hilisemad sarjanimed vaid paiknevad teineteisest eemalgi südalinna erinevates osades, sarjanime mitte-kuuluvate nimede nende terviklikust rikkudes (Johansson 2007). Vanimate sarjanimede hulka kuuluvad näiteks isamaalised ja ajaloolised nimed ning Põhjala jumalauks. Osal sarjanimedest on selge geograafiline seos asukohaga. Näiteks kannavad endiste kuninga jahimaade tänavanimed küttemisega seotuid nimesid, kuid osa on ka meelevaldselt pandud (Johansson 2007). Nägemust selle kohta, kui paljude sarjade puhul on lähtutud kohalikust ajaloost, ei õnnestunud käesoleva töö käigus leida.

Kaugemale haarates arvab Georges Augustins (2004) Pariisi tänavanimede jaotuvat semantiliselt kolme peateema alla: kohad, sündmused ja isikud. Kohanimede alla liigituvad antud jaotuses kõik pärisnimelised geograafilised nähtused, seega näiteks jõgede järgi

nimetatud tänavad. Sündmuste järgi nimetatud tänavad võivad koosneda ka kuupäevast (Augustins 2004), mida Eestis enam ei näe.

Eestis on Martin Jakobson (2009) jaganud Tartu ümbrusvaldade uusasumite nimed kaheksasse klassi: loodusnimed, liitloodusnimed, lihtnimed, liitnimed, taimede nimed, lindude nimed, vanad nimed ning asukohaga seonduvad nimed. Liigitust saab siiski pidada problemaatiliseks, sest siin segunevad formaalsed tegurid (liht- või liitnimi) ning temaatilised tegurid (loodus, asukoht), millele lisaks loodusnimed on omaette liigiks ega hõlma taimesid ja linde, kuigi viimast saab pidada klassifikatsiooni juurde kuuluva meelevaldsusest tuleneva eripärana.

3. Andmed ja metoodika

Nagu sissejuhatuses märgitud, oli töö eesmärgiks uurida Tartu tänavanimede ajaloolist muutust ja välja selgitada, milliseid nimeteemasid ja sarjanimesid selles nimestikus on esinenud ja kuidas nende ruumiline jaotus on ajas muutunud. Lisaks sellele valmis tänavanimede andmebaas. Algne eesmärk oli võrrelda Tartu sarjanimesid Turu kui Tartuga mitmes mõttes sarnase linnaga, kuid Turu kohateave osutus liiga raskeks. Avaandmete kättesaamine eeldas mitu kontakti nende eest vastutavate ametnikega, ainuüksi allalaadimiseks samuti palju tööd ning lõpuks tuli siiski välja, et sellisel kujul piirduvad nende kasutusvõimalused visualiseerimisega.

Käesoleva töö uurimismeetod on oma olemuselt kvalitatiivne, kuid GIS-meetodite kasutamine toob kaasa ka kvantitatiivset poolt nende põhilise iseloomu pärast. Sellist lähenemist peavadki Tucci et al. (2011) ajaloolise GIS-i ülesandeks.

Töö uurimisalaks on terve Tartu linnasaras. Linnasarase areng on jagatud perioodideks toetudes Ann Marksoo (2005) andmetele selle kujunemisest ning ühendades sellega poliitilist tausta. Seega on perioodid:

1. vana aeg (linnamüüri ümbritsetud Tartu 17. sajandi lõpuni)
2. 1700–1918 (enne Eesti aega)
3. 1918–1940 (Eesti aeg)
4. 1941–1992 (Nõukogude aeg)
5. 1992– (tänapäev)

3.1 Töö metoodilised lähtekohad

Käesoleva töö kvalitatiivse (semantilis-etümoloogilise) poole taustaks on Essi Huppuneni (2015) rakendatud Turu linna (Turun kaupunki 2015) klassifikatsioon. Turu linn on välja valitud sellepärast, et selle saab väita paljuski sarnanevat Tartuga: arvestades terve riigi rahvastikku umbes samasuured, selgelt oma piirkonna keskused ning mõlema linnapildis väljendub tugevalt tudengite suur osakaal linna elanikkonnast. Turus on siiski rakendatud sarjanimetamise printsiipi teadlikumalt, mispärast identne ülekandmine sama täpsusega ei õnnestunud. Üle võeti teemad, mis olid mõlemas esindatud ning lisati võimaluse korral Tartust sama täpsusastmega teemasid, mis on Eesti spetsiifika - näiteks mõisatemaatika ja karjäärid.

Turu klassifikatsioon ei ole oma põhiolemuselt hierarhiline - klassid on Huppunen (2015) koondanud ise suuremateks teemadeks, millest liigitamisel lähtuti. Kuna käesolevas töös tahetakse näidata ka nimevahelisi suhteid ning klassifitseerimise problemaatikat sellest seisukohast, et mitmed nimed võivad olla mitmeti liigitatavad ja/või tõlgendatavad ehk teisisõnu võrgustikuna, ei ole samaspetsiifilist täpsusastet peetud vajalikuks. Klassifikatsiooni kirjeldatakse täpsemalt peatükis 3.5.

Geoinformaatilise poole eeskujuks on Tucci et al. (2011) uurimus Milano kesklinna „toponüümilisest tapeedist“ (*toponymic tapestry*). Kesklinn on välja valitud kui Milano ruumiliselt ja ajaliselt kõige paremini kihistunud osa. Milano puhul on eesmärgiks uurida selle

ajaloolisi nimekihte ja erinevate perioodide linnapilti jäetud mustreid. Selleks mõistetakse tänavanimedid kui linnaruumi aastasajandite jooksul kirjutatud sümboliseid tekste. Tapeet toimib kontekstis metafoorina rõhutamaks erinevatelt ajastutelt pärit narratiivide ja ideoloogiate koosinemist praeguses linna maastikus. (Tucci et al. 2011) Näiteks võivad vanemad inimesed tunda tänavaid nende endiste nimedega ja seega räägib tänavanimi inimesele teistsugust lugu.

Aluseks oleva töö metoodika seisneb ajaloolise kartograafia ja GIS-meetodite ühendamises. Aluseks olid linna tänavavõrgu vektorjooned. Tänavavõrgu andmebaasi korrastati lisades kirjanduse läbitöötamisega saadud teave tänavade ehitamisaja ning tänavale nime andmise perioodi kohta. Kirjandusest selgunut täiendati kaheksa ajaloolise kaardi andmetega. Eelnevalt oli linn jagatud kolme ajaloolise ning teise jaotusena asumite kaupa kuute ossa. Osade kaupa arvutati tänavajuppide esinemist ehitamise ja nimeandmise aasta/perioodi järgi ning nende tihedusi, kuid sarjanimed otsimise asemel tehti nimede tekkeaja klasteranalüüs. Analüüsi teel loodi pildiseeria tänavavõrgustiku kujunemisest ja selles väljenduvatest poliitilis-ideoloogilistest diskursustest. (Tucci et al. 2011). Kuigi töös on tugev ajalooline aspekt, on ta siiski kvantitatiivse iseloomuga. Samas käesoleva tööga haakub ajaloolist kartograafiat ja GIS-meetodeid ühendav metoodiline lähenemine.

3.2 Töö alusandmestik

Käesoleva töö andmestik koosneb Kohanimeandmebaasi (KNAB) tänavanimeloetelust, ETAKi väljavõttest (*Eesti topograafiline andmekogu*) ning ajaloolistest kaartidest.

Tartu linna tänavanimed koguti Kohanimeandmebaasist seisuga 12/2016. Kuigi päringutingimuseks oli Tartu linn, sai nimede hulka tänavaid, mis ulatusid nii Tartu linna kui ka naabervalla alale. Osa puhul asub tänav ots linnapiiril kuid tänav iseenesest naabervalla poolel. Selline olukord esines Vahi asumis ääres, kus linnapiir jookseb Vahi tänavas servas, kuid kõnealused tänavad on märgitud hargnema juba selle keskelt. Sellised tänavad (Aniisi, Lavendli ja Melissi) eemaldati loetelust. Need olid märgitud enamuses ka naabervalla poolele. Siiski jäeti tänavad, mis selgelt ulatuvad kahe valla alale, näiteks Narva maantee. Lisaks eemaldati kolm tänavat (Bordoo, Karmiini ja Ookri), mille kohta on Wikipedia-artiklid olemas, kuid teistest allikatest nende kohta andmeid polnud leida ning kohalkäimine kinnitas ka, et tegemist on looduslikus seisus maa-alaga, kus ei ole ehitamise märke näha (joonis 1). Uuritavaks ei võetud ka nimesid staatusega „mitteametlik esikohanimi“, mille alla kuulus viis silda. Tingimustele vastas 478 tänavat. Kohanimeandmebaasi nimestik on töö aluseks ning andmete lahknevuse korral lähtuti KNAB-i kirjetest.

Joonis 1. Kohanimeandmebaasi sisse kantud tänavate Bordoo, Karmiini ja Ookri asukoht 23.4.2017. (Allikas: autori foto)

Korralikku, pidevalt uuendatud andmebaasi Tartu tänavate kohta olemas ei ole. Töö jaoks vajalikud ruumiandmed saadi väljavõtena 2011. aasta ETAKist (*Eesti topograafiline andmekogu*). Väljavõte sisaldas GIS-programmi jaoks vajalikud andmed, milleks olid teede telgjooned juppina koos nimede ja pikkustega, kuid selle seis ei olnud aktuaalne. Töö käigus tuli välja, et ETAKist on välja antud ka uuem, 2015. aasta seisule vastav andmestik, kuid see polnud töö alustamisel kasutatav. Lisaks võimaldas vanema ETAKi andmestruktuur kergelt kätte saada ainult tänavate andmestikku. Igal juhul ei pääse andmestiku kasutamisel sellest, et see tuleb üle kontrollida ja reaalsusega kooskõlla viia.

Kolmandaks andmeallikaks olid Rahvusrhiivi kaartide infosüsteemis leiduvad digiteeritud kaardid. Kaarte otsiti nii sõnalise päringuga (koht hierarhias: „Tartu“) kui joonistades otsingus pakutavale kaardile umbkaudselt Tartu ala. Leitud kaartidest valiti välja need, millel on näha tänavastik koos nimedega. Ajalisi piiranguid ei seatud, kuid pretendeeritakse võimalikult laiale ajalise ulatusele saamaks korraliku pildi tänavavõrgustiku väljakujunemisest.

Esimese perioodi kohta oli kasutusel kaks allikakaarti, teise jaoks uuriti 15, kolmanda 10 ja neljanda 26 kaarti. Viiendasse perioodisse liigitati kõik need, mille kohta varasemat mainimist ei leitud.

Osade allikakaartide koostamisaeg on hinnanguline, ja siis on perioodi defineerimiseks lähtunud nimistu keelest. Samamoodi on tehtud kaartide puhul, mille koostamisaasta jääb täpselt piiri peale. Ajaloolistel perioodidel on tänavavõrk joonistatud välja selle suurimas ulatuses, sest polnud kasutada andmeid kontrollimaks, kas tegemist on näiteks juurdepääsuteega.

Põhiandmestikule lisaks ilmnis vajadus täiendavateks andmeteks, milleks olid andmebaasi koostamise jaoks Maa-ameti, Maanteeameti, Google Maps-i ja Tartu linnavalitsuse ning analüüsi tegemiseks Tartu asumite kaardid. Ajalooliste kaartide andmeid täiendati kirjandusega, kuna digiteeritud kaartide kogum on ikka valik, kuid uurimuse mahu ja kartograafilise meetodika tõttu keskenduti kaartidele. Täiendava kirjanduse vajadus tuli välja näiteks Uus-Ihaste puhul, mille tänavate kohta Rahvusrhiivi digitaalkogus kaarti polnud. Siis ühendati kirjandusandmed ja 1981. a. tänavate projekteerimise nimestikuta plaan (EAA.2072.9.868, leht 64), mis on töös kasutatud ainus tänavanimedeta kaart. Muidu oleks asumi ehitamine kajastunud alles 1992. a. kaardil (Raid 2015, 164) ehk järgmisel perioodil.

Töö tulemuseks oleva tänavanimede andmebaasi koostamine ja andmetöötlus toimus MS Excelis ja Accessis, võrgustikujoonised tehti programmiga Visone ning kaardid koostati ArcGIS-s ja QuantumGIS-is.

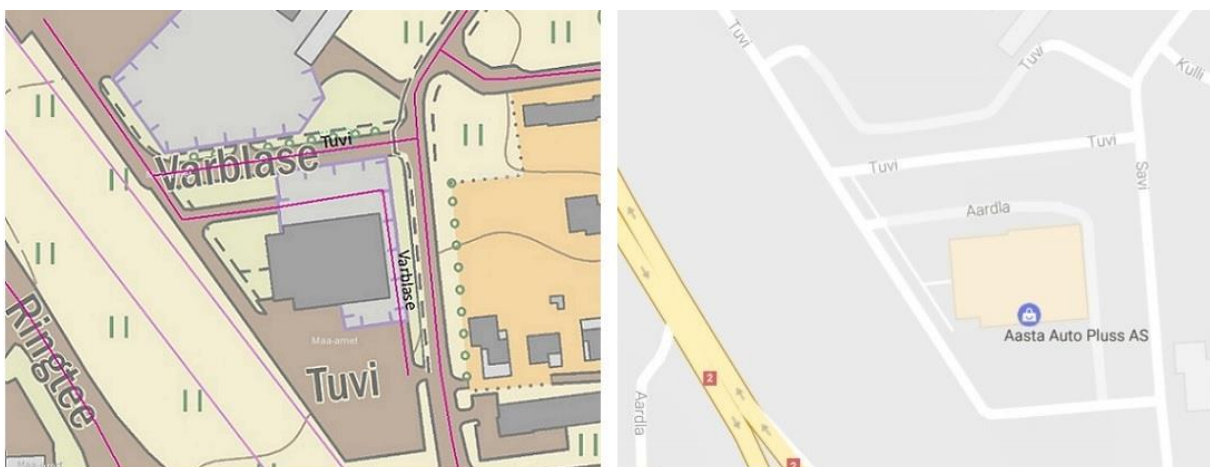
3.3 Andmestiku korrastamine ja problemaatika

Korrastamisvajadused puudutasid ETAKi väljavõtet. Põhimõtte korrastamisel oli ühendada selle andmed Kohanimeandmebaasi omadega andmetöötluse jaoks. Kuna ETAKi seis polnud aktuaalne – puudusid mõned uuemad tänavad nagu Kvissentali asumi omad või Ringtee jätk üle Ihaste silla – tuli parandused juurde digida vastavalt KNAB-i andmestikule. Tänavate asukohtade defineerimisel kasutati vastavalt vajadusele Maa-ameti WMS-teenuse aluskaarti ja ortofotot, Google ja Tartu linnavalitsuse kaardiandmeid ning Riigi Teataja akte asukohaplaanidest koos lisadega (Riigi Teataja 2014, 2016).

Esmalt defineeriti ära vajalik täpsusaste analüüsi läbiviimiseks – seega eemaldati ETAKist näiteks topelt elemendid nagu Sõpruse puiestee mõlema suuna sõidurajad, kuna muidu oleks osa tänavatest esinenud osaliselt kaks korda, mis oleks moonutanud tulemusi. Defineerimisel lähtuti põhitänavavõrgu kaasamisest ehk ei digitud hoovi- või juurdepääsuteesid. Kontrollimaks tee liiki kasutati Maanteeameti andmestikku X-GIS-teenuse kaudu.

Andmete lahknevus tekitas siiski vastuolusid. Näiteks puudusid nii ETAKist kui ka Maanteeameti andmestikust mõned teelõigud, millel on linnapildis kindel positsioon, nagu Sõbra tänav Turu tänavast Emajõeni. Kuna need on olemas nii Maa-ameti aluskaardil kui ka teistel kaartidel (Google, Tartu linnavalitsus), otsustati need juurde digida. Puudunud lõikude digimata jätmine toetudes Maanteeameti andmetele oleks tekitanud ka topoloogilisi vigu: näiteks Ihaste põik ETAKis ei ühenda Lammi tänavat ja Ihaste teed, vaid ta on selle ühendusega ristuv lõik ja Maanteeameti andmetel on olukord sama. Ühendust juurde digimata ja seda Ihaste põiguks nimetamata poleks ETAKi Ihaste põik ühenduses mitte ühegi teise tänavavõrgu osaga. Lisaks on toetuseks, et Google Street View näitab lõigu mõlemas otsas tänavanimesildi (Ihaste põik), siis saab teda seega tänavaks pidada, kuna sildid paigaldatakse ainult tänavatele (vt Tallinna Linnavalitsus 2014 ja Tartu Linnavalikogu 2005). Osa andmeid aga jäeti täiendamata. Näiteks Sõpruse puiestee ja Kalda tee liikluringi igat juppi pole Maanteeameti andmestikus välja joonistatud ega nendele pole ka teistes kasutatud allikates osutatud nimesid. Seega pole teada saada puuduvate tänavalõikude nimesid ja loobutigi liikluringide kaardistamisest.

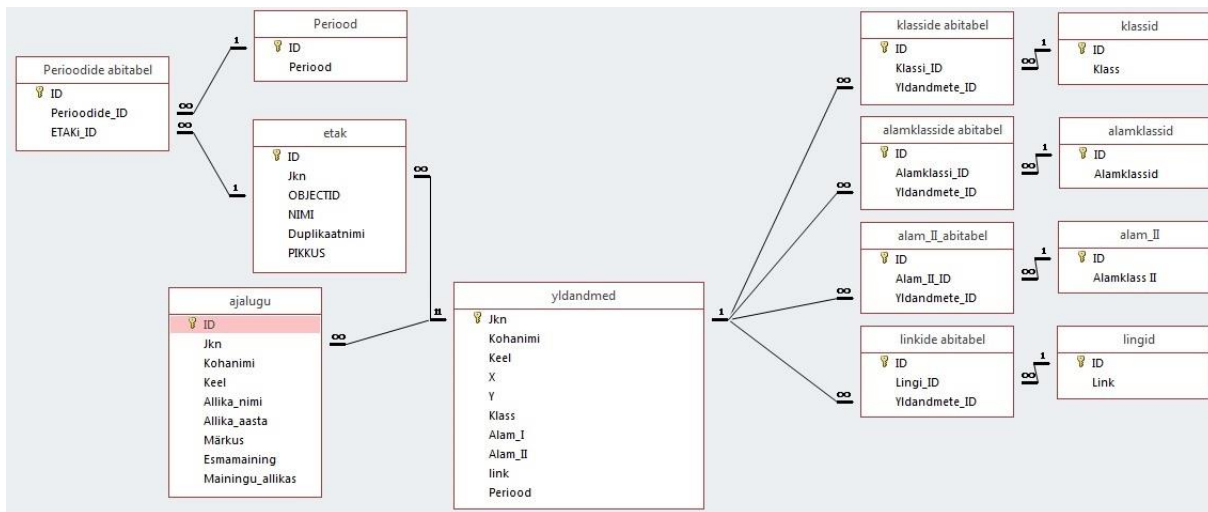
Olukord oli astme võrra keerulisem Tuvi ja Varblase tänavate puhul (joonis 2). Kohanimeandmebaasis on mõlemad olemas ning näiteks X-GIS-is päring KNAB-i Varblase tänava koordinaatide alusel osutubki joonele, mille nimi on Varblase. Kasutades siin aga Maanteeameti päringut, on tänava nimi hoopis Tuvi nagu ka ETAKis ja teistes allikates (Google Maps, Google Street View, Tartu Linnavalitsuse kaardirakendus). ETAKis Varblaseks on mainitud tänavast järgmine lõunapoolse, millele Maanteeamet nime ei pakkugi ning aluskaardil pole seda täies pikkuses välja joonistatud, vaid see on osaliselt märgitud hoovialaks. Google kaardil on ta omapoolt osa veelgi lõunapoolsemast Aardla tänavast, kuigi lõik pole sellega otseses ühenduses, ning Tartu linnavalitsuse kaardil pole seda tänavat mitte üldse. Kuigi enamuse andmete järgi Varblase tänavat pole olemaski, on see vaja selliseks nimetada säilitamiseks koherentsuse ehk aluseks KNAB-i andmestiku võtmise (välja arvatud varem kirjeldatud juhud).

Joonis 2. Erinevates allikates esinevad erinevad tänavanimed. Vasakul ETAK (telgjooned) ning Maa-amet (taustakaart), paremal Google Maps.

3.4 Tänavanimendmebaasi koostamine

MS Excelis ja hiljem MS Accessis koostatud andmebaasi (joonis 3) moodustavad kohateave ja nimestik. Kohateave tähendab KNAB-i koordinaaditud nimestikku koos sellega ühinevaks korrastatud ETAKi andmetega, mis sisaldavad ka tänavalõikude pikkused. Nimestik koosneb tänavate praegustest ning allikakaartidelt leitud ajaloolistest nimedest, mille kohta on toodud vanima allika aasta kui varaseim leitud tänav linnapilti ilmumine ning võimalusel täpsem esmamainimise aasta. Lisaks on iga nimi temaatiliselt liigitatud. Kartograafilisi allikaid täiendati kirjandusega, kuid põhirõhk on siiski kartograafilisel lähenemisel – seega on võimalik, et andmebaasist on jäänud välja nimed, mis kaartidel ei esine, kuigi pretendeeritakse katvusele.

Joonis 3. Tänavanimede andmebaasi relatsioonid.

Kuigi andmebaasi täiendati kirjandusallikatest pärinevate teadmistega, ei kajastata selles kõnekeelseid väljendeid. Näidetena sellistest mainib Pfeil (1903) Raatuse tänavale (toonane *Rathausstraße*) rahva suus rööpnimedena *lange Million* („Pikk miljon“, seletust nimele ei anta) ning *Bethausstraße* („Palvemaja“) seal asunud hernhuutlaste palvemaja järgi.

Allikakaartidel on palju kõikumisi nimede kirja piltides, näiteks on Karlova tänavat (praegune Kalevi) kirjutatud saksakeelsetel kaartidel nii Carlowasche kui Karlowasche Strassena. Samuti on näiteks 19. sajandi venekeelsed nimed enamasti otsetõlked saksakeelsetest (näiteks *Анненгофская*, *Annenhofsche Strasse*). Andmebaasi on sisse kantud ka võõrkeelsed nimed, kuid erinevaid kirja pilti mainitakse ainult märkustena. Nende kõikumiste põhjused oleksid selle töö mahust väljas ning kirja pildi muutused ei anna ka teavet uurimisküsimuste suhtes – näiteks kohanimede järgi nimetatud tänavate jaotus ja osakaal on sama sõltumatult sellest, kas kirjutada Karlova c- või k-ga. Tänaused nimed on eristatud täiendiga „tänav“, näiteks kirjed Tehase tänav ja tema endine nimi Piiskopi.

Andmebaasi väljavõtteid visualiseeritakse kaartidel. Ainult kirja pildi suhtes erinevatest nimedest on kaardikihile kirja pandud vanim perioodil esinenud variant – näiteks teisel perioodil Carlowasche Strasse, kuna ta esineb 1820. a. allikakaardil ja Karlowasche alles sajandi keskpaiga kaardil. Tänavanimede suure hulga ning temade semantilise kirevuse tõttu näidatakse ainult esimeses perioodis alamklasside taset ja ülejäänutes piirduakse klassi täpsusega. Sama perioodi sees on sama lõigu semantiliselt erinevad nimed eristatud kaldkriipsuga.

3.5 Temaatiline klassifikatsioon

Uurimaks nimeteemasid ja sarjanimede arengut tehti Kohanimeandmebaasi tänapäevase nimestiku temaatiline liigitus, mis toetub varasematele tänavanimede klassifikatsioonidele. See on omapoolt aluseks teemade ja sarjanimede eristamisele. Eelnimetatu on töö semantiline aspekt. Ajaloolise aspekti sissetoomiseks on kaartidelt kogutud tänavate ajaloolised nimed, mis on sama klassifikatsiooni alusel liigitatud.

Töös tehtud klassifikatsiooni aluseks on peatükis 2.2 esitletud Helsingi ja eelkõige Turu temaatilised liigitused ning Turu Essi Huppuneni (2015) tehtud täpsustus. Nendes linnades on siiski teadlikult püüeldud sarjanimetamise poole, mis referatiivses osas väljendubki. Lisaks on Huppuneni klassifikatsioon puhtalt hierarhiline, kuid käesolevas töös on soov näidata ka nimevahelisi seoseid. Selle ja Tartu spetsiifika pärast täpsuse suhtes on osaliselt tehtud järeleandmisi. Järgnevalt selgitatakse klassifikatsiooni põhijooni; üksikasjalik loetelu on toodud lisa 1.

Jaotus hõlmab viis peaklassi: nimed, loodus, ühiskond, tehnika ja vaimne kultuur ning nendesse liigitamatute jaoks klassi muud. Igähes on vajalikuks peetud arv alamklasse. Kuna tänavate nimedes väljenduvad ajaloolised kihid ja erinevad lähenemisviisid nimetamisel ning ühiskondlikud aspektid väga tugevalt, saab klassifitseerimist pidada väljakutseliseks, kuid võrgustikukujulisus peaks kõrvaldama peamised probleemid.

Nimed on jagatud eesnimedeks, isikunimedeks ning kohanimedeks. Eesnimelised tänavad ei viita konkreetsele isikule (nt Kalevi). Osaliselt võib viide olla ka olnud olemas, kuid hääbunud: näiteks on Püha Jakobi järgi nimetatud Jakobi tänav kandnud oma nime juba vähemalt 16. sajandilt (Raid 1999), kuid seose mõistmine eeldab ajaloolisi teadmisi. Isikunimed omapoolt on seotud konkreetse isikuga (A. Haava, J. Liivi). Kohanimed on võimaluse korral jagatud edasi Tartu ja lähiümbruse kohanimedeks, kusjuures lähiümbruse all on peetud silmas vahetult Tartuga piirnevaid alasid.

Looduse peaklassi alamklassideks on loomad, taimed, maastikuüksused, kivid, pinnaseliigid, taevanähtused ja ööpäev. Kolm esimest on jagatud edasi täpsemalt.

Ühiskonna klass hõlmab asju, mis on kas ühiskonna valduses (administratsioon, tervishoid) või moodustavad osa ühiskonna struktuurist ja toimimisest (ametid, põllumajandus). Samas on selle alla liigitatud ka suuremad ajaloolised teemad (keskaeg, mõisad), mis ei sobinud ülejäänud peaklasside – tehnika ja vaimne kultuur – alla. Lisaks kuuluvad siia liikumisega seotud teemad (laevandus, liikumisteed), välja arvatud rongid, mis kuuluvad tehnika alla.

Tehnika koosneb peamiselt tööstuse ja tööriistadega seotud klassidest (elekter, metallid, karjäärid) ja vaimne kultuur hõlmab kultuuriajalugu (Laulupeo puistee, Sakala), kunsti, mütoloogiat, religiooni ning inimloomusega seotuid teemasid nagu tunded ja sõprus. Muude klass koosneb geomeetriast (Ringtee, Vahe), omadustest (Uus, Pikk), paiknemisest (Kesk, Keskkaar) ja suundadest (Ida, Lääne).

Kuna klassifikatsiooni eesmärgiks oli range hierarhia asemel võrgustikukujulisus, on paljudel nimedel ühendusi erinevatesse (alam-)klassidesse: näiteks on Kloostri tänav seotud nii religiooni nähtusena vaimse kultuuriga kui ka linna ehitisena ühiskonnaga. Sarnaselt on näiteks J. Liivi oma peamiselt klassikuuluvuselt isikunimi, kuid kuna ta on ametilt kirjanik, tekitab seos

ühiskonna peaklassi alase ametite klassiga. Seega nimede vahel ei teki ainult üksikud mitmesse suunda kasvavad harud vaid võrgustikud, kuigi loomulikult kõik nimed vähemalt selles töös kasutatud klassifikatsiooni järgi teistega ei seostu.

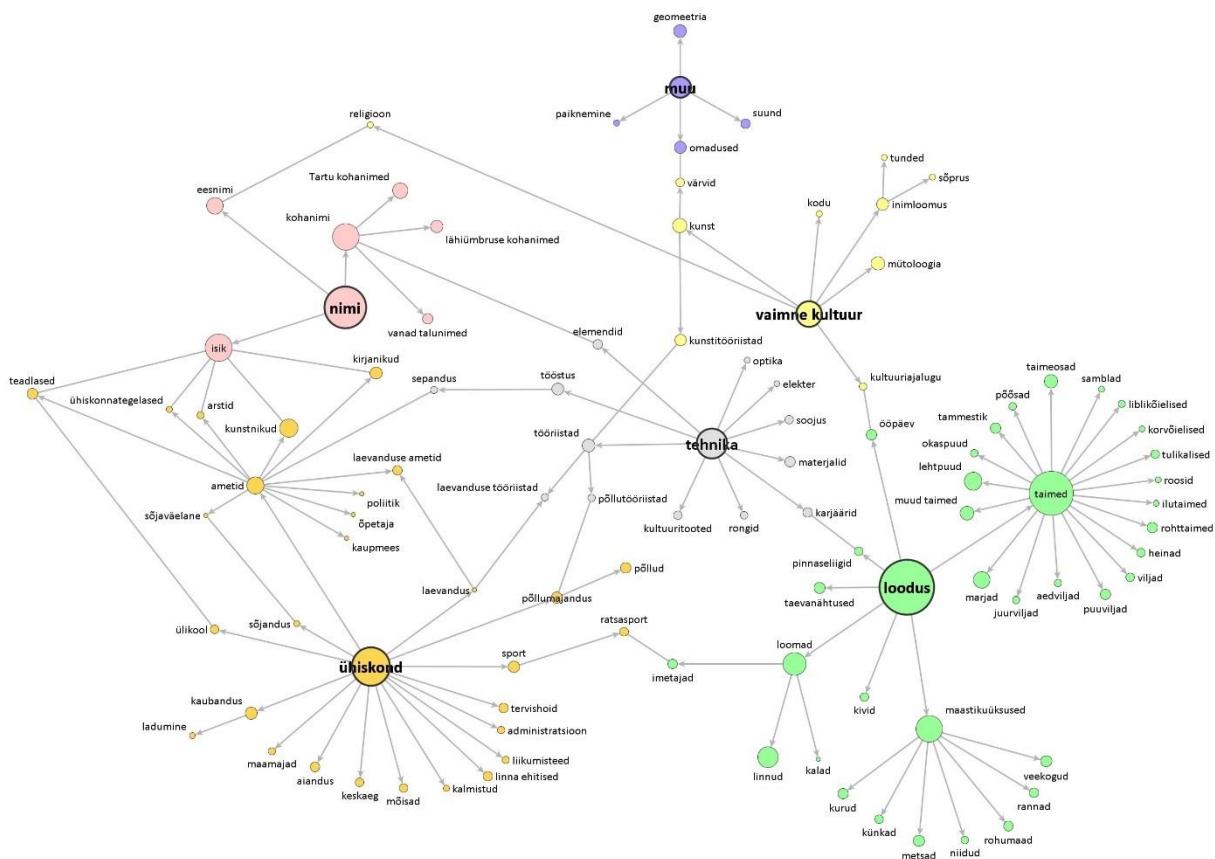
Osa nimedest olid mitmetähenduslikena või laia semantilise väljaga raskelt liigitatavad ja nende puhul hakati vaatama asukohta, mis aitab klassikuuluvust täpsustada. Näiteks Saare tänav asub piirkonnas, kus ka teised tänavad on nimetatud puude järgi, ja seega mitte ei viita maatükile. Sama valdkonna problemaatikat esindas ka Tüvi tänav. Tüvi saab olla päris mitmel ajal, kuid tänava asukoht Käbi ja Oksa tänavate vahetus läheduses kinnitab tema liigituse looduse klassi ja taimeosade alamklassi. Sama põhimõtet rakendati ka selliste nimede puhul, mis oma abstraktse tähenduse pärast kergelt ei liigitunud. Selle põhjusega sai näiteks Teguri tänav liigitatud tehnika alla, kuna ta asub tööstusrajoonis.

Lisaks tekkis ajalooliste nimede puhul vajadus kategooriaid juurde panna, mis pärast said loodud ühiskonna alla tähtpäevade (1. mai, 21. juuni) ja ametite alla nõukogude kangelaste (J. Gagarini, N. Gastello) kategooriad. Enamus ajaloolistest nimedest liigitus aga probleemideta olemasolevatesse klassidesse. Probleemid tekkisid pigem samal perioodil erinevaid nimesid kandnud tänavate puhul, kui nimed polnud sarnaselt liigitatavad. Näiteks praegune J. Kuperjanovi tänav kandis seda nime juba esimese Eesti ajal, kuid osa allikate järgi on teda nimetatud varasemale nimele truult Maarjamõisa tänavaks (*Marienhofsche Strasse*). Kuperjanovi puhul kehtib varemgi kirjeldatud lahknevus, et tegemist on nii isiku kui ka oma ameti esindajana, kuid Maarjamõisa sisaldab veel eesnime, mõisa ning ka seost religiooniga. Nii paljude tähenduste puhul on välja valitud olulisimaks peetud vältimaks üleliigset kirjuksminekut (antud juhul isik, eesnimi ja mõisad).

4. Tulemused ja arutelu

4.1 Tartu nimeteemad ja sarjanimed tänapäeval

Tartu tänavanimestiku klassifitseerimine osutus arvatust keerukamaks ülesandeks. Klassifikatsioonid on oma iseloomult meelevaldsed, kuna neid saab teha lõpmatult erinevaid. Antud töös on lähtunud Turu kui suhteliselt sarnase linna tänavate teemalisest jaotusest, mis tugineb omakorda osaliselt jaotusele Helsingis. Mõlemas linnas on sarjaviisilist nimetamist teadlikult rakendatud. Teemalist jaotust mugandati vastavat Tartu nimestikule. Näiteks ei esine Turu ja Helsingi linnades omaduste klassi. Siiski tekitab jaotuse rakendamine Tartu tänavanimede puhul mõningaid probleeme. Paljud nimed on võimalik liigitada üheti või teisiti ning ka nime seostamine asukohaga ehk ümbritsevate tänavanimede vaatamine ei näita alati selgelt nime tähendust või seda, kas tegemist on sarjanimega. Lahknevust püüti lahendada pannes kirja teisi liigitusvõimalusi peale peamise klassikuuluvuse. Peamine klassikuuluvus ja vajadusel teine tähendus on näidatud joonistel 4 ja 5, millest esimene näitab teemadevahelisi seoseid ning teine ruumiliselt üksikute tänavate võimalikke klassikuuluvusi.

Joonis 4. Klasside ja alamklasside vahelised suhted (ühe tänavanime sisaldavad ühendused välja arvatud).

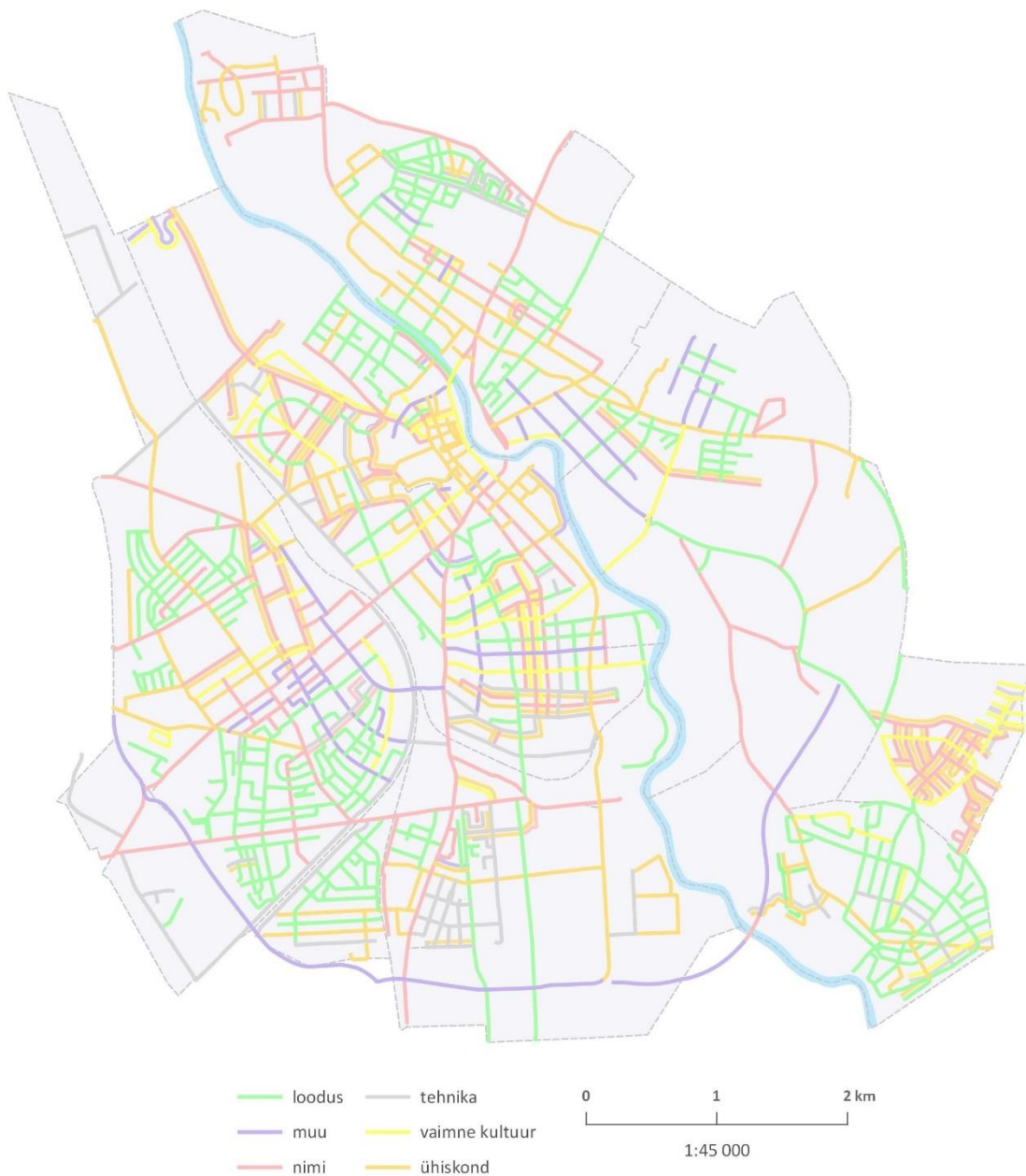
Näitena lahknevusest on Uus-Ihaste värviteemalised tänavad (Purpuri ja Tempera, KNAB-i andmetel ka Bordoo, Karmini ja Ookri) osa kunsti sarjanimest, kuid lahknevust tekitab küsimus, kas linna teise otsa rajatavad Roheline tänav ja Roheline põik tuleks ka liigitada värvide või hoopis omaduste klassi. Analüüsis lepitakse tehtud klassifikatsiooniga, kuid selle edasine arendamine oleks asjakohane. Täpsustamine pole kaugeltki välistatud, kuid osa

teemade jaoks on liigitus vähemalt antud töö seisukohast ülitäpne (näiteks taimed). Lisaks hoolimata uutest, nimepaneku poliitilisust rõhutavatest uurimissuundadest, on ka semantilis-etümololoogiline lähenemine oluline, sest nimedes peitub tugev ajalooline kihistumine ja semantiliste väljade nihe, mis esmapilgul välja ei tule. Näiteks võib arvata, et praeguse Õpetaja tänava nimi on seotud läheduses asuvate haridusasutustega, ent selle varasem nimi *Pastoratstrasse* (Pastoraadi tänav) osutab hoopis kirikuõpetajale.

Teemade puhul on eristuvus üldiselt suhteliselt selge, tähenduse poolest eristuvad selgemini *loodus-* ja *nimeklassid* ning ka *muud*, kuid üksikute nimede puhul (lisa 2) tulevad lahknevused eriti tugevalt välja. Ka üksikute nimede puhul kõige vähem semantilisi lahknevusi esineb *loodus-* ja *nimeklasside* puhul, kuigi eristuvad üksikud näited nagu veelinnud. Nendest kahe saaks väita pürgivat sarja poole, sest Rannakajaka ja Luigelahe asuvad teineteise läheduses, kuid Luige on osa suuremat Tammelinna lindude sarja, mis näibki olevat pandud Eestis esinevate lindude nimede alusel täpsemalt piiritlemata. Siiski väga julget lähenemist rakendatud ei ole – samad nimed on kasutusel mitmel pool Eestis. Haruldasimaks jääb vast Kuldnoka, mida esineb Eestis neljas kohas peale Tartu. Lisaks eristuvad pinnaseliigid, mis on osa loodusest kuid Tartu puhul pigem seotud kaevandustegevusega.

Suurimad lahknevused esinevad *ühiskonna*, *tehnika* ja *vaimse kultuuri* puhul. Kolme ühendusega eristuvad ülikooliga seonduvad isikud ning mainitud pinnaseliigid. Vähem selgemini piiritletavalt eristuvad ka paljud sepannusega seonduvad nimed. Ta moodustab justkui kokkupuudeala puhtalt tehniliste ja ametiteemaliste nimede vahel. Sarnaseid, kahte peaklassi ühendavaid kuid temaatiliselt vähem ulatusliku haardega, alamklasse esindavad ka religioon (pühakud kui eesnimed), tööriistad (põllumajanduse, kunsti tööriistad) ning mõisanimed. Kõikide nende puhul on tegemist semantiliselt selge nähtusega, kuid omab ta olulist tähtsust mitmes kontekstis. Nimed pärinevad siiski erinevatelt ajastutelt ja haakuvad ainult osaliselt üldse sarjanimetamisega. Samas ruumilises kontekstid nimed toetaksid teineteist ja kinnitaksid ka hägusamini sarjanimega seonduvad objektid osaks seda.

Mitmeti liigitatavusest ei järeldu siiski tähenduse hägusus vaid pigem peegeldab see klassifikatsiooni ennast. Näiteks isikunimelisi tänavaid ei ole tingimata vajalik liigitada täpsemalt ka ameti järgi. Seega ilmselt ei esine tähenduste hajumise ja asumi iseloomu vahel seost (joonis 5).

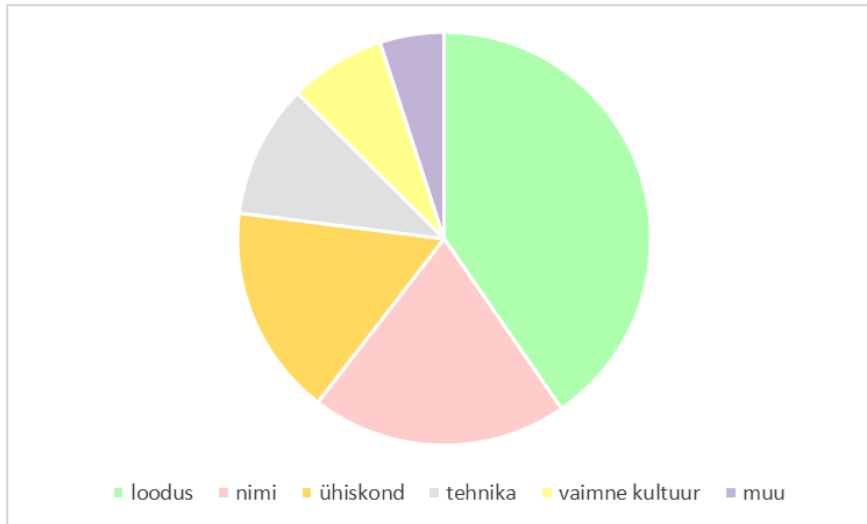

Joonis 5. Temaatiliste klasside ja teiste võimalikke tähenduste ruumiline jaotus.

Tänaseks ongi Tartus suurim osakaal *loodus-* ja *nimeteemalistel* tänavanimedel: 478-st uuritud tänavanimest on loodusnimesid 193 ja nime (eesnimi, isik või kohanimi) alusel panduid nimesid 96 (vastavalt 40 ja 20%). Nimedega ligikaudu sama suur on *ühiskonnateema* 79 tüki ja 17% osakaaluga (joonis 6). Loodusnimesid saab pidada lihtsaks nimevalikuks: teema on üldmõistetav ja nimed arusaadavad. Lisaks on loodusnimed mitmekesised ja paljuski positiivsete konnotatsioonidega. (Tõenäoliselt putukate sarjanimi tekitaks lahkarvamusi, kuid sellist Tartus – erinevalt Turust – ei esine.)

Nimede teema on juba ajalooliselt tugev ulatudes aega, mil tänavaid oli kombeks suuna järgi nimetada. See ongi üks suuna näitamise printsiibi ja üldisemalt linnas orienteerumise lahendus. Lisaks suunda näitavale kohanimele struktureerivad eelkõige magistraalid linna, kuid on samas nimepanekul neutraalsed valikud. Samas on mainitud kategooriad ka kõige selgemini eristuvad

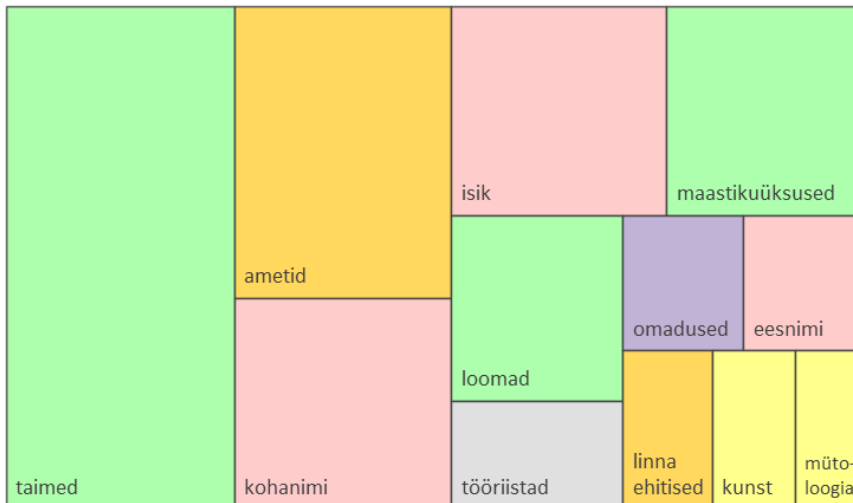
ja piiritletavat: isiku- ja kohanimede puhul on kuulumine nimede kategooriasse ilmne ja erinevused tulevad välja pigem klassifikatsiooni detailsuses, näiteks kas kohanimed viivad nende nimetatud kohta või isikunimede puhul isiku atribuutide alusel. Eristuvus tuleb välja ka semantilises võrgustikus (joonis 4). Eesnimede puhul võib piir olla pisut hägusam tulenevalt hääbunud viitest nime andmise aluseks olnud isikule või osade eesnimede semantiline kirevus. Näiteks saab pühendusnimi pidada kas nimede või religiooni kategooriasse kuuluvateks ning sarnaselt omab näiteks Koidu peale eesnime ka ööpäevale viitavat tähendust.

Joonis 6. Tänavanimede jaotumine klassidesse üldarvu alusel.

Vaadates alamklassi koos alternatiivsete tähendustega (joonis 7) eristuvad oma populaarsuses koha- ja isikunimed ülaltoodud põhjustest ikka ning *looduse* klassist eelkõige taimed. Taimede klassi saab pidada eelistatuks sellepärast, et kuigi loodusnimedel on eelkõige taimede puhul positiivne konnotatsioon, kehtib see eelkõige taimede kohta. Osasid taimi peetakse lihtsalt ilusateks neid paremini tundmata, kuid näiteks loomade kohta esineb rohkem või tugevamaid eriarvamusi ja seega ei ole ta niivõrd soositud – rebastest teatakse rohkem kui timutist. Eriliselt eristub siiski maastikuüksuste suur hulk, mida esindavad nii Kruusamäe sarjanimi (Aasa, Niidu jpt) kui üksikud nimed mujal linnas nagu Männimetsa tee või Kingu.

Ühiskonnaalaste teemade puhul tõusevad esile juba vanad tänavate nimetamise põhimõtted: ametid ja linna ehitised. Eelkõige ametite puhul – ja tulenevalt käesoleva töö klassifikatsioonist – on teemasid hakatud kasutama laiemaltki. *Muude* klassi kuuluvate omaduste esinemist põhjustab asjaolu, et ka hargtäiendiga nimed (Väike-Sepa, Väike-Tähe) on liigitatud omaduste klassi, sest on lähtunud asjaolust, et need ristuvad suurema, hargtäiendita tänavaga (Sepa, Tähe). Väike-Tähe puhul on tegemist vana nimega (*Kleine Stern-Strasse*), kuid tendentsi, et hargtäiendi asemel oleks hakatud eelistama liigisõna *põik*, polnud ajalises perspektiivis võimalik tuvastada.

Joonis 7. Alamklasside sagedus (> 10 esinemist) koos alternatiivsete tähendustega.

Sarjanimetamist on Tartus rakendatud tagasihoidlikumalt kui näiteks Soome linnades, kuid ajaloo on näha kasvu pärast taasisesivsustumist nii sarjanimede arvus kui ka tänavavõrgu juurde ehitamisest tingitult sarjanimede tiheduses (joonis 8 ja 9)⁵. Uusi sarjanimesid esindavad Kvissentali asumid laevandusest ja vanadest talunimedest inspireeritud tänavanimed ning Variku marjateema. Kvissentali puhul on tegemist uusasumiga, kuid Varikul on tänavanimed muudetud selgemini sarjaks. Juba 1985. aasta kaardil (EAA.5238.1.697, leht 1) on näha rohkem või vähem loodusest inspireeritud nimesid (Ristiku, Timuti, kuid ka Aianduse ja Kesa), kuid need ei moodusta selgelt piiritletavat sarja ruumiliselt ega ka eriti temaatiliselt. Lisaks kannab hiljem Mesikaks ümber nimetatud tänav toona veel nime Lemmatsi, ehk tänav jätkus samanimelisena Tammelinna poolt.

Ainus sarjanime muutunud ala on Hiinalinn, kuhu pandi rajamisel Nõukogude Liidu tähtsate isikute nimed, millega sooviti tõenäoliselt rõhutada rajooni planeeritust Vene ohvitseride jaoks. Hiljem on nimed asendatud suunda näitavate nimedega (Põhja pst, Ida, Lääne). Huvitav tähelepanek on, et Tammelinna esinevad Kirde ja Loode tänavad juba 1960–1970 koostatud linnaplaanil (EAA.2072.9.872, leht 8). Tammelinna nimedega pole nähtavalt arvestatud, küll aga esineb Hiinalinna nimedes sisemist loogikat. Näiteks on Põhja puiestee põhjalõunasuunaline ja Lääne tänav asub selle lääne ja Ida tänav ida poolel.

Ülejäänute sarjade puhul on tegemist tänavavõrgu tihenemisega. 1920ndatel nimetati Tammelinna viis tänavat lindude järgi (Käo, Lõo, Pääsukese, Västriku, Ööbiku). Hoonestuse kasvades on ka tänavaid juurde tulnud ja nendele on ka pandud samasse sarja kuuluvad nimed (esimeses voorus nt Rästa ja Räägu, hiljem mh Kure, Tedre ja Tihase). See näitab, kuidas kohtades, kus on algselt hakatud sarjanime rakendada, on selle juurde ka jäädud ning kuidas sarjanimede panek vaikselt kujuneb uutes asumites nimepaneku normiks. Siiski ei rakendata sarjanimede panekut kõikjal vaid linnaruum jaguneb pigem kaheks: aladeks, kus sarjaviisilist nimetamist esineb ja kus mitte (joonis 9). Vanalinna, Ülejõe ja Karlovagi puhul on tegemist nimedega ajast enne sarjaviisilist nimetamist. Näiteks Annelinnale erilist seletust aga ei leidu,

⁵ Sarjanimeks on siin arvestatud rühm, milles on vähemalt kolm liiget. Kaheliikmelisi on arvestatud ainult siis, kui tänavad paiknevad üksteisega otseselt seotud.

kui põhjuseks pole tänavate väike hulk, mis on ka enamjaolt magistraalitänavad, mis ei pruugi liigituda piirkondlikke sarjadesse.

Marja Viljamaa-Laakso (1999) arvamust, et sarjanimed peaksid esinema väiksetes kogustes (3–4 tk) ja teineteise vahetus läheduses, esindab Tartus Ropka linnaosa puude sari. Sellesse kuuluvad Toominga ja Jalaka tänavad, kuid sarjanime loomine on nähtavasti teadlik valik, sest Jalaka haru on nimetatud Jalakakuruks, mille haru veel edasi Jalakakuru põiguks. Tegelikult ulatub sarjanime ka Varikule, kuid seda katkestab Võru tänav. Seda võiks pidada niivõrd suureks peatänavaks, et üle selle sarjanime olemasolu ei mõisteta. Teadlik valik on see nimedepanekul siiski tõenäoliselt olnud, kuna Võru maantee on olnud olemas ümbruskonna asutusest palju varem.

Antud töö tulemusel saab Tartu eripäraks nimetada semantiliselt lahknevate nimede kasutamise ühendamiseks kahte teineteisega mitte seostuvat teemat. Siin moodustab nimi kui üleminekuala. Samas väljendab see ajalist kihistumist, kuna nimesid on pandud erinevatel aegadel. Näiteks kuulub Ropka sepanime nimede hulka sepa tööriistu (Alasi, Ääsi), mis pärast liigituks Sepa tänavaga ristuv Vasara tänav probleemita samasse hulka. Teisest küljest ristub ta aga Sirbi tänavaga – mis nimed on mõlemad pandud nõukogude ajal – ja selle kaudu ta nihkub pigem osaks tööriistade sarjanime, isegi nõukogude sümboolikaks. Sama teematikat on soovitud säilitada, sest nii Vasara kui Sirbi lähedusse ehitatud põigud on nimetatud Vasara põiguks ja Sirbi kaareks ning Vasara tänavaga ristuv tänav Metall tänavaks.

Samasugust nihet esindab ka kohanimede sarjanime Tammelinnas (Elva, Soinaste jt), millele hiljem lisandus Räni tänav, mida saab pidada nii kohanime kui elemendina. Räni tänavaga ristuv Ränikivi tänav on aga hiljem ehitatud, mis nihutab sarjanime teemat teatud määral. Teadliku ühenduse loomise poolest räägib ka sarjanimede objektide erinev arvukus, ehk ühele elemendi järgi nimetatud tänavale ja tema põigule on soovitud luua ühendus viiele kohanimelise tänavaga. Tegemist pole aga niivõrd Eeva Maria Närhi (1999) kirjeldatud halli ala problemaatikaga, mille kohaselt jääb seos sarjanime teema ja selle moodustavate nimede vahel hägusaks, vaid pigem Tartu linna ruumilise spetsiifikaga. See näitab vajadust uurida nimesid ka ruumilisuse seisukohast.

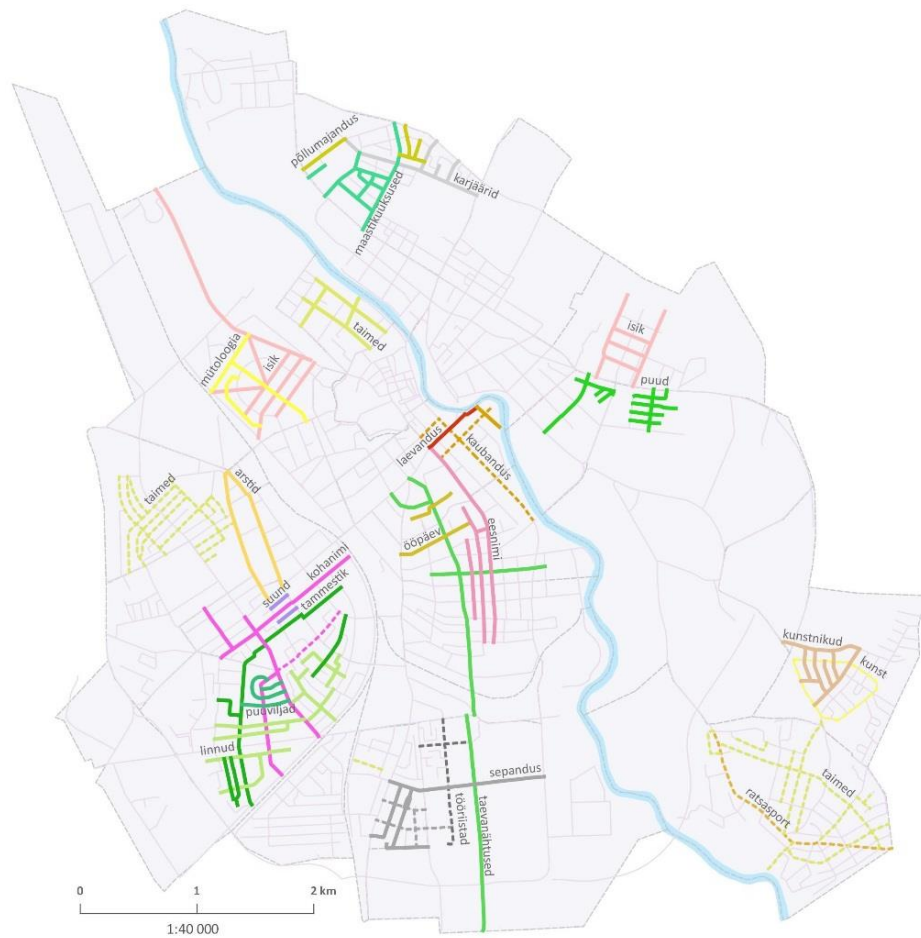
Halli ala problemaatikat, kui sellist, Tartus väga ei esine. Pigem on sarjanime ühine nimetaja suhteliselt üldisel tasandil. Näiteks Veerikul taimede sarja kuuluvad nii Nisu, Tulbi kui ka Õie. Siin tulebki mängu liigitusel vajalikuks peetav detailsusaste. Sarnane näide loodusnimedest on Vana-Ihaste piirkond, kus on sama teemat loomingulisemalt rakendatud. Näiteks Kesakanni ja Salutähe (ilmselt salu-tähtheina alusel) nimelisi tänavaid mujal Eestis ei ole, kuid teisest küljest on samas piirkonnas asuv Sinilille kas tänav- või teenimena kasutusel Eestis 13 kohas peale Ihaste (KNAB 2016). Lisaks kuulub sarja nii lilli (Pääsusilma, Rukkilille), puid ja puukooslusi (Arukase, Männimetsa tee) kui ka loomi (Metshirve, Lepalinnu) ning piirkonda on paigutatud ka nimesid kas hägusamalt või täiesti väljastpoolt teemat (mh Koidutähe, Lõkketule, Õllemeistri), mis vähemalt vanade talunimedega seletatavad ei ole.

Enamasti moodustuvad Tartu sarjanimed siiski selge tähenduse ja klassikuuluvusega tänavanimedest, kuigi Uus-Ihastes on täpsustatud isikunimesid ameti kaudu ning Kvissentalis on laevanduse ametid ja laevanduse tööriistad pandud samasse laevanduse sarja. Teisi ameti kaudu moodustuvaid sarjanimesid eriliselt välja ei tulnud. Näiteks kuulub Tähtvere isikunimeliste tänavate kategooriasse nii kirjanikke, teadlasi kui ühiskonna kasuks laiemalt tegutsenud inimesi. Seega tulekski rääkida pigem rahvuslikult tähtsate inimeste sarjanimest.

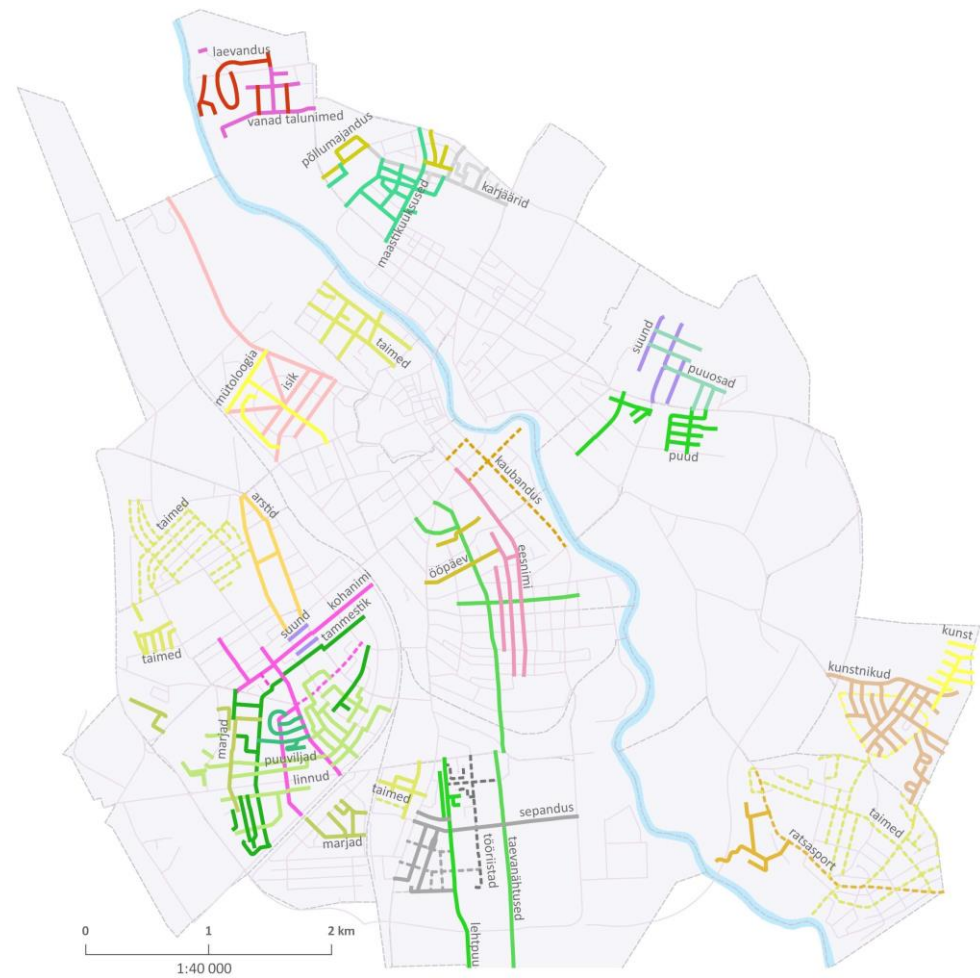
Seda käsitlust saaks laiendada kaasates Vaksali asumi J. Kuperjanovi ja J. Tõnissoni tänavad, mis on A. Haava tänava kaudu Tähtverega ühenduses. Tänavatele rahvuslikult tähtsate isikute nimede panek on kooskõlas ka Kohanimeseaduse (KNS 2003) nõudega, mille kohaselt tuleb eelistada aja- ja kultuurilooliselt tähtsaid (§ 13, lg 1) ja üle-eestilise tähendusega kohanimesid (§ 13, lg 2, p 3). Samas ei pruugi taoline isiku nime tähtsuse nõuetele vastavus olla üheselt mõistetav. Samades lõikudes sätestatakse ka paikkonnas tuntud ja tähtsate nimede eelistamine, kuid ilmselt ei hõlma see isikuid vaid tähendab pigem vanu nimesid nagu näiteks Tartus vanade talunimede järgi nimetatud tänavad. Uus-Ihastes on sarjanimi selgelt teadlik valik. Ka Tähtvere nimed saab selliseks liigitada, kuigi see ametite tasemel ei eristu. Lisaks moodustavad kahe arsti järgi nimetatud tänavad (L. Puusepa ja N. Lunini tänavad ning N. Lunini põik) Maarjamõisa haigla ümbruses väikese sarjanime. See näitab, et ka asukoht mängib nimetamisel rolli – sarnaselt asuvad Struve tänav tähetorni ning K. E. von Baeri ja A. Kitzbergi tänavad nende kodu läheduses. Seejuures lähtutakse tänavate nimetamisel olulisteks peetud kohalikest nimedest ja väärtustest selle asemel, et hakata moodustama meelevaldse teemaga sarja. See tähendabki kohaliku identiteedi printsiipi rakendamist ning Tähtvere puhul rahvusliku identiteedi. Kuigi kohaliku identiteedi puhul peetakse silmas oluliste kohtade ja inimeste nimesid (Werner 2008), ei nähta põhjust, miks selle hulka ei saaks lugeda ka näiteks tänaval asunud ehitise või institutsiooni järgi (Tehase, Kooli, Kasarmu) nimetatuid tänavaid.

Arstide nimede alusel näib sarjanimede ruumiline paigutus osaliselt omavat otsese seose nime teemaga – sarnaselt asuvat kruusa- ja liivapinnavormide järgi nimetatud tänavad endise karjääri läheduses ja sepanudusega seostuvad tööstusrajoonis. Osa puhul aga jääb pigem mulje, et nime panekul on lähtutud konnotatsioonidest, kuna uute rajoonidesse on pandud kas prestiižiga isikute nimesid või mõnusaid, rohelist ja rahu hõngavaid loodusnimesid. Käesolevas töös ei vaadatud nimekorraldust üksikute elamurajoonide kaupa, ja seega ei selgu, mis tegurite mõjul üksikud elamualad oma nime on saanud. Küll aga esineb ka sarjanime tasemel semantiline üleminekuala, kuigi veidi teistsuguse ja mitte nii tugevana. Kruusamäe konnotatsioonide poolest pigem kõvade ja raskete karjäärinimede kõrval asub põllumajanduse sarjanimi (Adra, Künni, Vao, pisut eemal ka Põllu). Kuigi ta on oma iseloomult osaliselt ka tehniline, on ta arvatavasti rohkematele inimestele isiklikul tasandil tuntud nähtus – eriti, kuna nimed pärinevad 1950ndatest – kui karjäärikaevandus. Üle põllumajanduse liigutakse maastikuüksuste sarjanime poole, mis veel antud juhul koosneb pehmete ja rahulikke konnotatsioonidega nimedest (Aasa, Niidu, Vainu jt).

Georges Augustinsi (2004, 292) arvamusele vastavat ruumilist jaotust, ehk et südalinnast eemal asuvad tänavad saaks nimetada „mittevajalike või kummaliste asjade järgi“, Tartu näitel välja ei tule. Sõnastuse puhul on tegemist tugevalt subjektiivse hinnanguga, kuid nii üksikud nimed kui ka nimeteemad on enamjaoks asjalikud ja lähtuvad neutraalsetest objektidest ja nähtustest – kuigi Madruse tänav vastupidist osutabki. Üldiselt omavad tugevamat tooni pigem teatud isikunimelised tänavad, kuid neid ei saa pidada arvamusele vasturääkivatena vaid pigem Werner printsiibi kohaselt rahvuslikule identiteedile olulistena.

Joonis 8. Sarjanimed kuni Nõukogude aja lõpuni (kindlad pideva, hägusad kriipsjoonega).

Joonis 9. Tänaused sarjanimed.

Vaadates teemade osakaalu asumite kaupa on pilt veidi teistsugune (joonis 10). Populaarsed loodusnimed on jaotunud suhteliselt ühtlaselt terve linna alale, kuigi osades asumites on nende osakaal oluliselt suurem. Kaugus kesklinnast siin oluline ei paista. Sarnaselt on nimede järgi pandud tänavaid igal poolel tulenevalt suuna näitamise soovist. Siiski hakkavad välja kujunema piirkondlikud iseärasused: vähem üllatavalt eristuvad temaatika poolest ülejäänutest tööstus- ja tehnoloogiarajoonid (k.a. Ränilinn) ning loodusnimed on üldisemad väikeelamutega asumites. Eelkõige eristuvad siin Vana-Ihaste ja Uus-Tamme. Vana-Ihastes leidub ka ratsaspordi sari ning loodusnimede keskel on ka siia mitte kuuluvaid nimesid. Uus-Tammes on loodusnimede osakaal selgelt piirkonna iseärasus, teadlik valik planeerimisel. Ülejäänud tänavate võib arvata olevat asumit läbivaid suuremaid tänavaid, mille nimi seega ulatub mitme asumit alale. Tammelinna väljendub huvitavalt ka teatud sektorიაalsus: loodusnimede osakaal kasvab tasaselt liikudes Vana-Tammest Uus-Tamme suunas ehk kesklinnast eemale. Osaliselt on see tõenäoliselt seotud linnastruktuuriga, kuna samas suunas tiheneb ka tänavavõrk. Vana-Tammes on üksikuid suuremaid objekte (Tamme staadion, Tartu Milli tootmiskompleks, raudteejaama ümbrus kui puhvriga elamualade suunas), mis takistavad tänavastiku tihenemist. Lisaks lõhub nii Vana- kui Kesk-Tamme Riia magistraal, mis aga Uus-Tammes jookseb asumit piiri peal.

Joonis 10. Teemade jaotus asumite kaupa.

Huvitavalt peegeldub Ropka-Jalaka asukoht kahe oma iseloomult erineva asumiga, Ropka tööstusrajooni ja Variku väikeelamute piirkonna vahel, ka teemade jaotuses, sest nii tehnikakui loodusnimede osakaal on suur. Kuna tehnikanimede osakaal siiski on suurem, võiks arvata Ropka-Jalakat Varikust eraldava raudtee moodustavat kindlamini eristava piiri. Ropka-Jalaka tehniline temaatika on osa sepanimede sarjanimest, mis algab Ropka tööstusrajooni poolt ja mis sisaldab nii täiend- kui põhiosaliselt sarjaga seotud nimesid (Sepavälja, Väike-Sepa), kui ka kaudsemalt teemaga seotud sarjanime osasid (Alasi, Leegi). On siiski vaieldav, kas siin nihkatakse halli ala poole.

Tuleb siiski mainida, et osades asumites on nii vähe tänavaid, et jaotus ei anna usaldatavat pilti. Näiteks asumis Anne III on kokku ainult viis tänavat, millest Nõlvaku jätkub kõrvalasumist ja E. Wiiralti asub peamiselt Uus-Ihastes, kuid tulenevalt liikluskorraldusest on selle üks jupp Lammi tänavaga ühtivaks pikenduseks. Kõik ülejäänud tänavad moodustavad asumiga piiri, mis tekitab lahknevust selle suhtes, mis asumisse need ikkagi tuleks lugeda. Otsesest seost tänavate hulga ja teemade arvu vahel uuring ei näidanud.

Tänavate hulk asumis peegeldub siiski teemade jaotuses. Näiteks Riia, Võru ja Aardla tänavate ümbruse asumites moodustavad kõigis need osa nimede teemast, kuid selle osakaal asumites on väga erinev. Eriti illustreerib seda Kastani-Filosoofi ja Variku võrdlus. Samas pole tänavate hulk ainus põhjus: näiteks on Ropka kandis ka selle järgi nimetatuid tänavaid (Ropka, Ropka tee, Ropkamõisa). Ka klassifikatsioon mängib rolli, sest näiteks pole liigituse poole pealt üheselt mõistetav, kas, ja kui, mis ulatuses Tammelinna tammetemaa kuulub looduse ja mis ulatuses nimede alla.

4.2 Ajalooline tagasivaade perioodide kaupa

Töös jaotati Tartu ajalugu perioodideks järgnevalt:

1. vana aeg (linnamüüri ümbritsetud Tartu 17. sajandi lõpuni)
2. 1700–1918 (tsaariaeg)
3. 1918–1940 (Eesti aeg)
4. 1941–1992 (Nõukogude aeg)
5. 1992– (tänapäev).

Tartu tänavavõrgustik on läbi ajaloo olnud nii ruumiliselt kui ka sarjanimede suhtes üsna stabiilne. Nimede püsivus ongi kooskõlas Werneriga (2008) pidevuse printsiibiga, ehk tänavanimed ei muudetakse võimalikult vähe, kuigi tema selles sarjanimedega eraldi ei arvestanud. Kuhu korra on tänav rajatud, on see siia enamasti ka püsima jäänud. Ainsate eranditena tulevad välja 1775. a. tulekahju mõjud, mille järgselt tänavate hulka vähendati ja neid õgvendati, ning Jaamamõisa taguse Hiinalinna tõus ja langus, kus tänavate hulk on rajooni ümberplaneerimisel vähenenud. Ajalooliselt on muutunud ka praeguse Tasku ja bussijaama tagant jooksnud, laevandusnimedega tänavad *Dampfer-* (Auriku) ja *Lodjen-Strasse*, mis on tänaseks kadunud. Teisest küljest on siiski hägus, kas need on moodustanud sarjanime kui sellise, kuna tegemist on nimedega enne sarjaviisilise nimetamise rakendamist ja nimetamise põhjuse võib oletada pigem võrsunud asukohtadest linnas, antud juhul sadamast.

Müüriga ümbritsetud Tartu tänavavõrgustiku nimestik kinnitab Niina Raidi (1981) esitatud nimepaneku lähtekohti: domineerivad kaubanduse, keskaja ja nimeede teemad (lisa 3). Keskajana saab mõista nimesid, mis viitavad toonastele olulistele ehitistele ja institutsioonidele linnapildis. Sellega haakuvad ka kaubanduse ja religiooni nimed. Näiteks asuvadki kaalu-nimega tänavad (*Grosse/Kleine Waage Strasse* ja *Waage Gasse*) toonase kaalukoja ümbruses ja Kloostri tänav ühendab nii ehitiste kui ka religiooni teema. Religioon seostub ka eesnimedega, kuna eesnimed on samas ka pühakute nimed. Ühe rühma moodustavad ka ametid, mis samamoodi seostuvad kaubanduse ja religiooniga. Teemadest eristub Lutsu tänav (*Quappenstrasse*), mille päritolu üle ka Raid (1999) ei arutle, kuigi ta mainib, et sama nimi on esinenud ka Tallinnas. Pole välistatud, et selle aluseks on perekonna või suguvõsa nimi. Huvitav on ka teine loodusnimi, *Kien-Strasse* („Vaigu“, tänane Kүүini), mille etümoloogia jääb sarnaselt Lutsule hämaraks, kuid mis erinevalt Lutsust on läbi käinud semantilise muutuse foneetiliselt sarnaste sõnade alusel (hiljem *Kühn-Strasse* (julge, uljas)), mis mugandati edasi uue tähendusega eesti keelde.

Sarnaselt Stockholmiga (Johansson 2007) ei moodusta Tartu vanimad nimed selgeid, omavahel geograafiliselt ühendatud sarju. Käsitleva ala on hoomatavalt väiksem, kuid mõlemad kinnitavadki toonase nimepaneku teistsuguseid lähtekohti. Lisaks poleks Tartus orienteerumiseks olnud vajagi sarjaviisilist nimetamist. Tänavanimedel on siiski näha teemad, kuigi sarjanimeks neid nimetada ei saa.

Nagu teooriaosas välja toodud, siis konkreetsest nimedega tänavastikust tänapäeva mõistes ei saanud Niina Raidi (1999) järgi isegi 18. sajandi lõpul juttu ollagi, ning seega ei lähtunud ka tänavate sarjaviisilisest nimetamisest. Samas käesoleva töö vanim allikakaart kesklinna kohta (koos tänavanimestikuga) pärineb aastalt 1816 (aluskaart 1787, EAA.995.1.6856, leht 3), mis näitab arengut tänavanimede panekus.

Tulenevalt teise perioodi ajaliselt laia ulatusest väljendub selles tugevalt teemade mitmekesisustumine (lisa 4). Tänavanimede temaatika peegeldab ühiskonna arengut ja ühiskonnastruktuuri muutust, kuna hakkavad esinema näiteks tööstuse (ka raudteega seotud), ülikooli või ka aianduse nimed. Lisaks hakkavad esinema esimesed looduse sarjanimed. Peeter Pälli (2009b) andmetel on seda esimest korda esindanud Supilinn, mis ongi ulatuslikum näide. Kaardiallikate järgi aga ka praeguse Ülejõe Liiva ja Lubja tänavate (*Sand-* ja *Kalk-Strasse*) ning Annelinna Pärna, Paju ja Niidu (täna Papli, EAA.2623.1.2049 leht 26) tänavate (*Linden-*, *Weiden-* ja *Wiesen-Strasse*) nimed pärinevad juba varasemast ajast (kaardi koostamisaeg hinnanguliselt 1820, aluskaardi aasta 1812–1813) ning on temaatiliselt seostatud. Samas toob käsitlus välja ka sarjanime seda problemaatikat, et kui mitu nime on sarjanimeks vaja. Kaardiallikate tähtsust uurimisel osutab aga see, et Supilinna sarjanime olevat mainitud (Päll 2009b, 166) 1860. aastal (vt ka ptk 1.3), kuid tänapäeval tuntud Oa, Herne, Kartuli ja Meloni tänavad on kaardi peale kantud saksa keeles juba 1816. a. väljaandes (EAA.995.1.6856, leht 3). Selle aluskaart pärineb aastast 1787, mis annab mõista, et tänavastik on olnud olemas juba toona, kuigi nimestiku kohta kindlalt seda öelda ei saa.

Peale Supilinna hakkab sarjanime kujunema Karlovas, kuigi Tähe tänava ajalugu ulatub ülejäänutest kaugemale. Tänavanime olles inspireeritud tähetorni asukohast on see hea, vana näide sellest, kuidas ühe nime ümber on hakatud arendama temaatiliselt seotud nimekogumit. (Toona Päeva tänav oli ka veel selgemini seostuvalt *Sonnen-Strasse*, „Päikese“). Lisaks

ruumiliselt on vanade sarjanimedede osad teineteisega ühendatud, vastupidiselt näiteks Stockholmile (Johansson 2007).

Peeter Pälli (2009b) mainitud 19. sajandi lõpu tänavanimede ideoloogistumine käesolevas töös teisel perioodil eriti välja ei tule. Seega saab tõdeda, et see algas mujalt ja jõudis Tartusse alles 1925. aasta suurema nimede korrastuse käigus. Pigem eristuvad varasemaga võrreldes nii nimeliselt kui ruumiliselt tööstuspiirkonnad, eesnimede suurenev arv ning kohanimede kasutuselevõtt. Samas selliste kohanimeliste tänavate puhul, mis viivad linnast välja, võib eeldada, et need on nimeliselt olemas olnud juba varasemal ajal, kuid see kaardiallikes ei kajastu.

Linnasarase kasv omapoolt on näha tänavanimestikis põllu- ja mõisamaade linnaga liitumisel, mispärast hakkavad tänavad ka saama nimesid nendest teemadest lähtuvalt. Kuigi mõisanimed on liigitatud mõisatemaatika alla, saab öelda, et tegelikult tegu on suunda näitavate nimedega, sest tänavad viivadki mõisateni.

Tänavavõrgustiku struktuuris väljendub 1775. a. tulekahju, pärast mida on osa tänavaid praeguse Jakobi tänava Toomemäe poolset küljelt kaotatud (vt ka Raendi 1987). Nimedest eristuvad ruumiliselt kaubanduse nimed, mis on koondunud praeguse Uus-Kesklinna alale, kus paiknesidki turud. Ainsaks erandiks sellest on raudteega seotud kaubaveoga põhjendatud praeguse Vaksali tänav alternatiivne nimi *Waren-Strasse* (Kauba tänav). Ka selle sarja puhul saaks klassifikatsiooni täpsustada näiteks tõstes Puidu tänava (*Holz-Strasse*) materjalide hulgast kaubandusse selles kohas paiknenud puuturu järgi. Kuigi sama tähtsate kohtade järgi nimetamine oli oluline juba varasemal ajastul, oli see ilmselt linnastruktuurist tulenevalt vähem kontsentreerunud ja ei lubanud sarjanimeks liigitamist. Sama kaubandusnimede koondumise muster on säilinud tänapäevani, kuigi osa tänavatest on kadunud (näiteks mainitud Puidu tänav).

Paljude nimede etümoloogia jääb siiski täpsemalt selgitamata. Loodusest ammutamine nimede väljamõtlemisel on tekitanud sarjaviisilist nimetamist, kuid siiski jäävad suhteliselt omaette Raadile Jänese ja Tuule tänavad (*Hasen-* ja *Wind-Strasse*). Kuigi mõlemad liigituvad looduse alla, ei julgeks neid siiski oma erineva iseloomu tõttu sarjanimeks pidada. Samas asukohast ja ümbruskonnast ei leidu ka teisi seletusi nimepanekule.

Kolmandal perioodil (vt lisa 5) esineb esimest korda tagasivaatest ammutavad nimetamist muistse maakonna Sakala tänava kujul. Lisaks siin ilmuvad tänavapilti mainitud ideoloogilised, rahvusliku tähtsusega nimed (J. Kuperjanovi, Vabaduse puiestee), mis on loogiliselt seotud ühiskonnakorra muutusega.

Eelkõige näib siin aga juba eelnevas perioodis linnapilti ilmunud Eha tänav (*Elisabet-Strasse*) sarjanimedede seisukohast veelahkmena. Algselt oli see naise nime kandev tänav, kuigi samas esindab ta ka Pälli (2009b) mainitud tsaari võimulolekust tingitud nimetamist. Sarjanimeliselt saaks selle panna samasse ülejäänute Karlova nimetänavatega, kuid seda vaid semantiliselt, etümoloogiline pool eeldaks aga lisaurimist selgitamiseks nimede taustasid. Tulles Eesti aega tõlgitakse nimi (*Elisabeti*) ja siis nimetatakse tänav ümber tänasele kujule. Sellega toimub nihe üheseltmõistetavalt naisenimelt mitmetõlgenduslikkule nimele, sest Eha saab pidada nii lühendina varasemast naisenimest kui ka ööpäeva osana. Lisaks nihkub ta sellega nimede sarjast pigem samasse Kuu ja Tähe tänavatega. Samast mustriks võiks olla inspireeritud ka Koidu tänava (*Katarina*) ümbernimetamine, kuigi selle puhul algse nime muutmine sama selgelt ei klappi. Lisaks on tõenäoliselt tegemist ka rahvuslikkuse ja rahvatunde küsimustega,

mida tähendustega on püütud ka välja tuua. Ülejäänud nimed on Kuu ja Tähe kombel otsetõlked (nt Vaba, Õnne), ehk nimede muutmine on puudutanud ainult isikunimelisi tänavaid, millele on saanud liita rahvuslikku tähenduse. Ainult Kevade (praegune A. Kitzbergi) on saanud oma eestikeelse nime kohe.

Konkreetsemal kujul on temaatikat rakendatud Veerikul, kus I ja II Liini asendati 1937. a. nimedega Hommiku ja Õhtu (Raid 1999). Sinna lähedusse jääb ka Lõuna tänav. Need moodustavad omaette väikse sarja. Selles tuleb jälle välja ruumilisuse olulisus nimede uurimisel, et ei eksiks pidama mainitud nimesid üheainsa sarjana, kuigi nad selliseks kenasti sobiksid ning Eha puhul tulevad välja ka tähenduste mitmekesisus ja nihked.

Peeter Pälli (2009b) järgi olid enamuse 1920.–1930. aastatel pandud nimedest kirjeldavad või abstraktsed ja eriti eelistati loodusnimesid. Loodusnimede populaarsus kajastub ka käesolevas töös (lisa 5), kuid võrreldes eelneva perioodiga tundub populaarsus pigem käivat koos linna laienemisega. Juba varem oli pandud loodusnimesid üksikutest rohkem ja seega jääb pigem mulje, et on järgitud heaks osutunud viisi, mitte niivõrd hakatud ammutama uuest allikast.

Neljandat perioodi, Nõukogude aega, on arvatud (nt Päll 2009b: 169) iseloomustavat tugeva poliitilisust (lisa 6). Tulemustes see siiski eriti tugevalt ei väljendu: Nõukogude temaatikaga on seotud küll tähtpäevade ja oluliste isikute nimed, kuid esiteks need ei moodustanud sarjanimesid välja arvatud isikunimed Hiinalinnas. Ka seal esineb siiski näiteks N. Gogoli tänav, keda ei saa pidada just ainuüksi Nõukogude ideoloogia seisukohast oluliseks. Teiseks ilmub samal ajal tugevaid sarjanimesid ka mujale laieneva linna äärealale, millest näitena Veeriku ja Variku loodusnimed, millelt poliitiline laetus puudub. Nende saabki väita olevat teadlik valik tasakaalustamiseks võõrvõimu toetavaid nimesid. Näiteks Duncan Light (2004) on kirjeldanud olukorda Bukarestis (vt pkt 2.1), kus Nõukogude nimistu olemasolu oli väga tugev, samas Tartu näitel see nii tugev polnud. Erinevalt Bukarestist näiteks tööstusrajoonid ei saanud sotsialismist inspireeritud tänavanimed, vaid nimed olid juba Eesti ajal pandud (mh Tehnika, Teguri) ja neid ei muudetud. Üheks põhjuseks võiks olla Bukaresti kui pealinna suurem poliitiline tähtsus – ka Peeter Päll (2009b) annab mõista, et Tallinnas oli nimedemuutmise surve Tartust tugevam. Lisaks mõned „kodanlikud“ nimed (vt Päll 2009b, 169) said ka püsima jääda – näiteks Vaba(duse) tänav on vähemalt 1880ndatelt kandnud samasugust nime (ka Priiuse). On ka küsitav, milline on seos sarjanime ja poliitilise surve vahel. Kas see on tugevam, kui poliitilise tooniga nimed esinevad koos või pigem laiali valgunut?

Neljandat perioodi kujutavad nii vene- kui ka eestikeelsed kaardid. Keelevahetus välja arvatud on nimed siiski suhteliselt kinnistunud ja erinevaid nimesid ja/või nimekujusid esineb ühe tänavaga puhul varasemast vähem. Vähemalt ei õnnestunud selliseid muutusi kaardiallike põhjal eriliselt tuvastada. Näiteks mainib Peeter Päll (2009b) Raekoja platsi kandnud Adolf Hitleri platsi nimetust, kuid kaardi pealt nimetust polnud leida. Vastupidised näited esinevadki eelkõige isikunimeliste tänavate puhul, näiteks on Tähtveres asendatud rahvuslikult tähtsad nimed uutega (näiteks J. Hurdast sai J. Lauristini). Tänavanimede muutmine on oma olemuselt poliitiline (vt pkt 2.1), kuid eriti tugev on see isikunimede puhul, sest inimeste jaoks seos isikute, nende poliitiliste hoiakute ja nimede vahel on selgem ja otsesem kui abstraktsemate mõistete. Siiski näiteks L. Koidula nimi on säilinud, samuti rahva mütoloogiast ammendatud nimed Hiie, Taara puiestee ja Ilmatari, viimasena mainitud kaheski kohas (Tähtveres ja Ilmatsalu tänavaga alternatiivse nimetusena), kuid ei see välistada selle käibelolekut ka eelmisel perioodil esinenud Vaksali tänavaga osana.

Niivõrd, kui tänavatele on nimede kaudu pandud ideoloogilist tooni, on see toimunud just ümbernimetamisel välja arvatud praeguse Hiinalinna uus elamurajoon. Uued tänavad on enamjaolt saanud suhteliselt neutraalseid nimesid, näiteks hakati Ropkale kujundama nii loodusest kui ka sepannusest inspireeritud sarjanimesid ja loodusest said nimed ka naaberasumi Variku tänavad.

Kokkuvõte

Käesolevas töös uuriti Tartu tänavastiku arengut nii nimede kui ka ruumilise jaotuse seisukohast. Eesmärgiks oli teada saada, missuguseid teemasid tänavate nimetamisel on kasutatud ja kuidas need on linnas ruumiliselt jaotunud nii ajalooliste perioodide lõikes kui ka tänapäeval ning mis võiksid olla sellise jaotuse põhjused. Eelkõige keskenduti sarjanimedele ehk üksiku piirkonna samast teemast lähtuvalt pandud nimedele. Neid vaadeldi Turu linnas kasutusel olevast sarjanimedega jaotusest tuletatud ja Tartu oludesse mugandatud klassifikatsiooni alusel. Lisaks aktuaalsetele Kohanimeandmebaasi andmetele täiendati nimestikku ajaloolistelt kaartidelt tuvastatud varasemate tänavanimedega.

Töö tulemusena valmis Tartu tänavanimedega andmebaas, mida kasutati uurimistöo läbiviimiseks ja visualiseerimiseks. Andmebaas sisaldab iga tänava temaatilise liigituse, kõik allikatest leitud ajaloolised nimevariandid ning perioodi täpsusega nende kaartidele ilmumise aja, kui see on olnud tuvastatav. Andmebaasi osaks on ETAKist saadud Tartu tänavate ruumikujud, mida on töö käigus täiendatud.

Töös kirjeldati Eesti üldist nimekorraldust, mis sätestab nõuded tänavanimedele sarnaselt teistele kohanimedele ja anti ülevaade Tartu tänavavõrgu ja tänavanimestiku üldisest arengust. Lisaks anti ülevaade samas valdkonnas tehtud uuringutest nii ruumilisuse kui ka semantilise poole pealt. Töös on välja toodud ka tänavanimedega seotud poliitilised aspektid, kuid Tartus kajastuvad need vähem kui paljude teiste sotsialismi alt vabanenud riikide kesksetes linnades. Siiski on ka Tartus pandud võõrvõimu toetavaid ja nende vastandina neutraalsete teemadega sarjanimi.

Töö näitas, et Tartus eelistatakse eelkõige loodus- ja nimeteemalisi (ees-, isiku- või kohanime alusel pandud) tänavanimesid. Loodusnimed esinevad enamasti sarjadena, nimedeklassis teevad seda isikunimed. Loodusnimede eelistus põhineb nende kaudsel positiivsel tähendusel. Isikunime andmise põhjused võivad varieeruda, kuid kohanimelistel tänavatel on enamasti kindel roll linna struktureerimisel. Tartus esineb siiski omapäraseid sarjanimesid nagu näiteks sepannuse, laevanduse ametite, karjäärde ja ratsaspordi näol. Sarjanimed on osaliselt seotud neid ümbritseva taristuga – näiteks on nii vanade turgude ümbruses kaubanduse nimed ning ka sepannuse sarjanimi tööstusalal.

Töö näitab kartograafiliste allikate olulisust nimestiku uurimisel, sest selle kaudu tuli välja, et Supilinna taimede sarjanimi on tegelikult olnud olemas pikemalt kui varem arvatud. Üldiselt ongi Tartu tänavastiku ja tänavanimestiku areng olnud stabiilne. Tänavaid on linnapildist kadunud vaid pärast suurt tulekahju 1775. a. ning üksiku asumi (Hiinalinn) ümberplaneerimisel. Hiinalinn on samuti ainsaks näiteks kohast, kus sarjanime teema on vahetunud. Üksikute tänavate tasemel on näiteid loomulikult rohkem.

Sama stabiilsust peegeldab ka sarjanimedega rakendamine. Enamasti Tartu sarjanimed on tänapäevaseks kujunenud tasaselt. Üksikuse kohta on pandud tänavanimi kas üksikule tänavale või sarjanimeliselt paarile korraga. Tänavate juurdetulekul on sarjaviisilise nimetamise printsiipi rakendatud edasi. Nii on näiteks Karlovas, kus Tähe tänava ümber kujunes välja teisigi taevanähtuste nimedega tänavaid ning Tammelinnas, kus algsest kolme linnunimelise tänavaga sarjast on kujunenud ulatuslik sarjanimi. Tartus tõusebki esile peamiselt see tendents, mitte niivõrd suured muutused antud sarjanimedega temaatikas.

Sarjanime rajamine ei pruugi aga olla alati ühemõtteline. Tartus esineb nii selgelt piiritletavaid sarjasid kui ka nimesid, mille ühendav tegur on ebamäärane. Näiteks loodusnimedest eristuvad küll puude ja marjade sarjanimed, kuid leidub ka mitmesugustest erinevatest taimedest kokku pandud nimesid (Veeriku). Ka selle piirkonna areng on olnud ajaliselt suhteliselt ühtlane, mis jätab vastuseta nimepaneku ajendid.

Tartu ruumiliseks spetsiifikaks saab pidada sarjanimede n-ö üleminekualasid. See tähendab tänavanime, mille kaudu tänava mõlemal pool esinevad, teineteisega mitteseostuvad sarjanimed ühilduvad. Näiteks ühendab Räni tänav mineraalide/elementide (Ränikivi) ja kohanimede (Elva, Soinaste jt) teemad. Ühendatavate sarjanimede objektide arvukus on siiski varieeruv. Näiteks on kohanimede sarjas viis liiki kuid mineraalides ainult Räni, Räni põik ja Ränikivi.

Nagu paljud töös välja toodud aspektid juba ühe linna näitel osutavad, on tänavanimestiku puhul tegemist väga mitmekesise teemaga, mis pakub lõpmatult huvitavaid rakursse. Semantilis-etümololoogilisele lähenemisele, mis antud töös on vähemalt osaliselt uurimuslikult kaetud, annaks kvantitatiivne lähenemine kindlasti palju juurde. Arvutuslikult saaks uurida, kas nimede teema korreleerub näiteks tänavate pikkuste või tihedusega. Huvitav oleks ka, missugused teemad tänavavõrgustikul omavahel ristuvad ja kui suurt geograafilist ruumi täidavad erinevad nimeteemad. Lisaks, ühendades andmeid oleks võimalus vaadata, kas nimed omavad seost ka reaalse maailma objektidega lähtuvalt maakasutustüübist või eelkõige ehitise või rajatise järgi nimetatud tänavate puhul uurida, kas nende asukoht sõltub vahemaast selle objektiga. Neid teemasid on plaanis käsitleda järgnevates uurimustes. Käesolevas töös on ka suuresti kõrvale jäetud nimepaneku poliitiline aspekt, kuigi see on nimede uurimise geograafias olnud viimaste aegade peamine tendents – seega sellele keskendumine annaks olulise uue vaatenurga teemale. Tulenevalt klassifitseerimise lõpmatutest võimalustest, on töös esitatud ajalooline areng ainult üks vaatenurk. Siiski seisneb selle tugevus kaartide kasutamises allikamaterjalidena, kuna nende abil saab mõista ka ruumilist aspekti, ning kartograafilises väljendusviisis võrreldes varasema tekstilisega. Sama või samasugust meetodit võiks rakendada ka laiemalt Eesti linnade kohta, kuna paljude nende tänavastikku pole peaaegu üldse uuritud.

Historical Development and Spatial Distribution of Street Names in Tartu

Maria Anttila

Summary

Research on street names has mostly been motivated by semantics and etymology. However, on a global level, there has been a critical turn, after which street naming has been seen as a political act and the perspective of the research on street names has changed. Nevertheless, In Estonia, research on street names has been relatively scarce, especially when it comes to combining spatial data with the nomenclature.

The aim of this study is to give a semantic and etymological overview of the historical development of street names in Tartu from a geographic viewpoint. The chosen approach does not emphasize the political aspect of street naming, but being an intrinsic part of the historical perspective, the political aspect cannot be entirely overlooked. The main research questions of this study are the following:

- 1. In Tartu, how many and which kinds of themes have been in use in street naming, and how many and which kinds of thematic street names have been given during different periods of history?*
- 2. In Tartu, what have been the reasons for the choice of street naming themes and of thematic street names?*
- 3. What has been the spatial distribution of street naming themes and of thematic street names in the Tartu area during different periods of history, and what are its specificities?*

To answer the questions, all 478 current street names of Tartu were collected from the Place Names Database (KNAB, December 2016) and a total of 511 historical street names of the Tartu area were collected from historical maps preserved in the National Archives of Estonia (NAE). All the collected names were then thematically categorized into six main categories, 46 subcategories and 50 sub-subcategories based on similar classifications made mainly in Finland, starting from the current names and then using the same categories and two additional subcategories to categorize the historical names. The nomenclature was subsequently divided, according to the first appearance of the street names on the historical maps, into five historical periods that were distinguished on the grounds of the growth of the Tartu urban area and the historical political conditions. Finally, the nomenclature was combined with spatial data from the Estonian Topographic Database (ETD). Through these procedures, using Microsoft Excel and the Visone, ArcGIS, and QGIS software, the following results were obtained: a semantic network that illustrates the thematic connections between the current street names of Tartu; and a series of four maps, which illustrates the historical development of street names in the Tartu area. Each of the four maps shows the themes used in street naming as well as the location of the streets. In addition, as part of the study, a database was created using Excel and the Microsoft Access database management system. The database comprises the current and the historical street names, the spatial data on each street name, the thematic classification and the historical period of each street name, and where possible, the exact year when the name was assigned.

The value of this study lies especially in the mapping of the complete network of all the streets that ever existed in Tartu. The streets and the street names of the area within the old city wall have been thoroughly examined before, but research on the streets of the other parts of the city is extremely scarce. The prior research has also been conducted for the most part from the viewpoints of the humanities and the social sciences, i.e., without the aspect of spatial distribution or the use of GIS methods.

Thematic street naming is said to have begun in Tartu in the 1860s (Päll 2009b, 166), but this study shows that thematic street names have existed at least 50 years prior to that in the Supilinn district. Before this, in the early 1800s, street naming was mainly motivated by the location of important buildings and the residential concentrations of certain occupational groups.

In general, the development of the street network in Tartu has been relatively stable both spatially and regarding the street names. Individual names have changed, but in places where streets have been given thematic names in the first place, thematic naming has continued as the street network has grown. Compared to cities in other countries, such as Finland or Germany, where street name committees have knowingly assigned thematic names to streets, the use of thematic names in Tartu, and in Estonia in general, has been less intentional and has often occurred on a smaller scale. Nevertheless, the thematic spectrum is wide and has steadily grown. In Tartu, the spatial distribution of name clusters, i.e., series of thematic street names, is also less clear-cut or distinctive, but does present a specific pattern of areas of transition, where one thematic name falls in both of two separate name clusters, i.e., in two separate series of thematic names that spatially surround the street name on its both sides.

The most represented themes in the current street names of Tartu are nature and names (place and person names). Place names are distributed in the whole city area and person names form distinctive name clusters. The popularity of the nature theme can be explained by its positive connotations, but often the names also reflect the characteristics of the district. This is why nature-themed street names are popular in areas of one family houses and smithery-themed names in an industrial district, for example. Except for the nature theme, the thematic names are also often motivated by the local history and the local facilities.

Tänuavaldused

Täna oma juhendajaid Raivo Aunapit ja Taavi Paed erakordse pühendumise, edasiviivate nõuannete ja kannatlikkuse eest. Lisaks soovin tänada geograafia osakonnast Anto Aasat, kes andis väärtuslikku nõu võrgustikude visualiseerimisega, ning Kiira Mõisjat, kellela ei oleks minust kunagi geograafi saanudki.

Aitäh ka sõpradele – eriline tänu kuulub siin Helen Ojamäele ja Eveliina Pasanenile. Südamlikult tänan oma kallist elukaaslast Kimmo Makkoneni, kes on mind toetanud ja innustanud ning jaksanud minuga päevi jagada.

Kasutatud kirjandus

- Aalto, T. 2002. Osoitteena Osmankäämintie. *Virittäjä* 2/2002, 208–222.
- Alderman, D. H. 2000. A Street Fit for a King: Naming Places and Commemoration in the American South. *Professional Geographer*, 52(4), 672–684.
- Augustins, G. 2004. Naming, Dedicating: Street Names and Tradition. *History and Anthropology*, 15 (3), 289–299.
- Azaryahu, M. 1996. The power of commemorative street names. *Environment and Planning D: Society and Space*, 14, 311–330.
- Azaryahu, M. 1997. German reunification and the politics of street names: the case of East Berlin. *Political Geography*, 16 (6), 479–493.
- Dorpater Adreßbuch: mit 1 Plan und 4 Bildern. 1868. Viimati vaadatud 12.2.2017. <http://www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:293796>.
- Goodrich, A., Bombardella, P. 2012. Street name-changes, abjection and private toponymy in Potchefstroom, South Africa. *Anthropology Southern Africa*, 35 (1&2), 20–30.
- Helsingin kaupunki. 2017. Päiväkoti Fregatti. Viimati vaadatud 14.4.2017. <http://www.hel.fi/www/Helsinki/fi/paivahoito-ja-koulutus/paivahoito/paivakotihoito/paivakodit/paivakoti-fregatti>.
- Huppunen, E. 2015. *Katujen aihepiirinimet Turussa ja Porissa*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto, Kieli- ja käännettieteiden laitos, Suomen kieli.
- Jakobson, M. 2009. *Tartu uusasumite toponüümika*. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool, Geograafia osakond.
- Johansson, C. 2007. I gatuplanet. Namnbrukarperspektiv på gatunamn i Stockholm. *Namn och Samhälle* 20. Doktorsavhandling. Uppsala Universitet.
- Kivi, A. 1972. *Tallinna tänavad*. Valgus, Tallinn.
- Kiviniemi, E. 1990. *Perustietoa paikannimestä*. SKS, Helsinki.
- [KKN] = Koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seadus. 1938. Viimati vaadatud 11.2.2017. <https://www.eki.ee/knn/kns1938.htm>.
- [KNAB] = Kohanimeandmebaas. 2016. Viimati vaadatud 16.4.2017. https://www.eki.ee/knab/p_ee_et.htm.
- [KNN] = Kohanimenõukogu. 2004. Tänavanimede nõuannet. Viimati vaadatud 26.5.2017. <http://www.eki.ee/knn/tnnjuh.htm>.
- [KNS] = Kohanimeseadus. 1997. Viimati vaadatud 17.2.2017. <https://www.riigiteataja.ee/akt/191274>.
- [KNS] = Kohanimeseadus. 2003. Viimati vaadatud 11.5.2017. <https://www.riigiteataja.ee/akt/672390>.
- Lakson, P. 2016. Kohus ei rahuldanud elaniku kaebust Madruse tänava nime asjus. *Tartu Postimees* 13.10.2016. Viimati vaadatud 7.1.2017. <http://tartu.postimees.ee/3870953/kohus-ei-rahuldanud-elaniku-kaebust-madruse-taenava-nime-asjus>.

- Lehikoinen, L. 1999. Näkökulmia kadunnimistöön. Teoses: Paikkala, S., Pitkänen, R. L., Slotte, P. (toim). *Yhteinen nimiympäristömme – nimistösuunnittelun opas*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 110, Helsinki, 61–64.
- Light, D. 2004. Street names in Bucharest, 1990–1997: exploring the modern historical geographies of post-socialist change. *Journal of Historical Geography* 30, 154–172.
- Marksoo, A. 2005. Linnasiire. Teoses: Pullerits, H. (koost). *Tartu ajalugu ja kultuurilugu*. Ilmamaa, Tartu, 135–157.
- Mutov, M. 2004. Sõpruslinnad pakuvad tuge ja reisimisvõimalusi. *Postimees* 24.11.2004. Viimati vaadatud 7.5.2017. <http://www.postimees.ee/1446307/sopruslinnad-pakuvad-tuge-ja-reisimis-voimalusi>.
- Nielek, R., Wawer, A., Wierzbicki, A. 2014. Collective Memory in Poland: A Reflection in Street Names. *Lecture Notes in Computer Science*, 8359, 133–142.
- Närhi, E. M. 1999. Ratamestareita, Pasuunoita, Orpaanportaita – Aihepiirien käyttö nimistösuunnittelussa. *Helsingin kadunnimet* 3. Helsingin kaupungin nimistötoimikunta, Helsinki, 22–33.
- Paikkala, S. 1999. Nimistösuunnittelu vaatii järkeä ja tunnetta. Teoses: Paikkala, S., Pitkänen, R. L., Slotte, P. (toim). *Yhteinen nimiympäristömme – nimistösuunnittelun opas*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 110, Helsinki, 54–60.
- Pfeil, T. 1903. *Plauderei über die Straßen-Namen vor 50 Jahren im alten Dorpat*. Druck C. Mattiesen, Jurjew (Dorpat).
- Postimees. 1932. „Waderid“ ei jõua kokkuleppele. Nr. 97, 5.
- Päll, P. 2006. Uulitsavõitlus. *Oma Keel* 2/2006, 13, 45–50.
- Päll, P. 2009a. Eesti kohanimed. Teoses: Pajusalu, K., Hennoste, T., Niit, E., Päll, P., Viikberg, J. *Eesti murded ja kohanimed*. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn. 2., täiendatud trükk, 223–297.
- Päll, P. 2009b. Eesti tänavanimede kujunemisest. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 55, 161–175.
- Päll, P. 2012. Observations on the geographical distribution of toponymic endings in Estonia. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 3 (1), 155–172.
- Raendi, A. 1987. *Isikunimelised tänavad Tartus*. Eesti Raamat, Tallinn.
- Raid, N. 1981. *Tartu vanemaid ehitisi*. Eesti raamat, Tallinn.
- Raid, N. 1999. *Tartu tänavad aastani 1940*. Arc Projekt, Tartu.
- Raid, T. (koost). 2015. *Tartu ajaloolistel linnaplaanidel*. Grenader Grupp OÜ, Tallinn.
- Riigi Teataja. 2014. *Ujula-Kvissentali asumis tänavatele nimede määramine*. Viimati vaadatud 27.3.2017. <https://www.riigiteataja.ee/akt/425092014010>.
- Riigi Teataja. 2016. *Rohelise tänava asukohaplaan*. Viimati vaadatud 27.3.2017. https://www.riigiteataja.ee/akt/lisa/4100/3201/6027/Roheline%20tn_asukohaplaan.pdf.
- Rose-Redwood, R., Alderman, D., Azaryahu, M. 2010. Geographies of toponymic inscription: new directions in critical place-name studies. *Progress in Human Geography* 34 (4), 453–470.
- Sink, G. 2013. *Valjala kihelkonna asustus ja kohanimed ajalooliste kaartide põhjal*. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool, Geograafia osakond.

Slotte, P. 1999. Vallis Gratiaesta Westendiin – ”Eurooppalaisia” aineksia paikannimistössämme. Teoses: Paikkala, S., Pitkänen, R. L., Slotte, P. (toim). *Yhteinen nimiympäristömme – nimistösuunnittelun opas*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 110, Helsinki, 30–39.

Tallinna Linnavalitsus. 2014. Tallinna aadressitähiste nõuded. Viimati vaadatud 14.4.2017. <https://www.riigiteataja.ee/akt/425042014004>.

Tartu Linnavalikogu. 2005. Kohanimede määramise kord. Viimati vaadatud 14.4.2017. <https://www.riigiteataja.ee/akt/426112013100>.

Teedema, L. 2010. *Supilinna asustuse kujunemine 1704–1899*. Magistritöö, Tartu ülikool, Ajaloo ja arheoloogia instituut.

Tucci, M., Ronza, R. W., Giordano, A. 2011. Fragments from many pasts: layering the toponymic tapestry of Milan. *Journal of Historical Geography* 37, 370–384.

Turun kaupunki. 2015. Nimistön aihepiirikartta. Viimati vaadatud 27.3.2017. https://www.turku.fi/sites/default/files/atoms/files/nimiston_aihepiirikartta.pdf.

Valkama, J. 2008. *Aatoksenkadulta Yliskujalle: tutkielma Hervannan kadunnimistä*. Pro gradu - tutkielma, Tampereen yliopisto, Kieli- ja käänntieteen laitos, Suomen kieli.

Viljamaa-Laakso, M. 1999. Nimistösuunnittelu 2000-luvulle. Teoses: Paikkala, S., Pitkänen, R. L., Slotte, P. (toim). *Yhteinen nimiympäristömme – nimistösuunnittelun opas*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 110, Helsinki, 40–53.

Wahlberg, M. 1994. *Uppsalas gatunamn*. Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Uppsala län 5:1. Ortnamnsarkivet i Uppsala, Uppsala.

Werner, M. 2008. *Vom Adolf-Hitler-Platz zum Ebertplatz: Eine Kulturgeschichte der Kölner Straßennamen seit 1933*. Böhlau Verlag, Köln & Weimar, Wien.

Тарту – Туристская схема. 1985. ГУГК.

Arhiivimaterjalid

EAA, f. 308, n. 6, s. 413, leht 1. Orientierende Uebersicht über die Bezirke der Armenpflege in Dorpat.

EAA, f. 402, n. 5, s. 637, leht 73. Plan der Stadt Dorpat mit Bezeichnung der hervorragenden Gebäude und Sämtlicher Hausnummern.

EAA, f. 995, n. 1, s. 6847, leht 1. Plan der Vorstadt nach St.Petersburg von der Kayserlichen Stadt Dorpat.

EAA, f. 995, n. 1, s. 6854, leht 2. Geometrische Chartre des 2-ten Stadt Theils der Kaiserlichen Stadt Dorpat.

EAA, f. 995, n. 1, s. 6856, leht 3. Geometrische Chartre des I-ten Theils der Kaiserlichen Stadt Dorpat.

EAA, f. 1405, n. 1, s. 60, leht 23. Pharos-Plan Dorpat.

EAA, f. 2041, n. 1, s. 189, leht 1. Der Werrosche Kreis.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 756, leht 1. Tartu linna ja ümbruse kaart.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 758, leht 1. Tartu linna Tamme linnaosa Piiskopi ja Tamme mõisamaa kruntide plaan.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 765, leht 3. Tartu linna plaan.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 768, leht 2, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 782, leht 1. Tartu linna plaan.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 788, leht 1. Tartu linna tsoneerimise skeem.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 789, leht 1. Tartu linna generaalplaani korrektuur.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 790, leht 1, Tartu linna plaan.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 868, leht 39. Tapry. 66-a.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 868, leht 64. Tapry. 77-б.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 868, leht 65. Tapry. 77-в.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 868, leht 66. Tapry. 77-г.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 868, leht 80. Tapry. 87-a.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 868, leht 81. Tapry. 87-б.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 1, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 2, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 3, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 4, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 8, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 10, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 11, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 13, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 14, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 15, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 16, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 17, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 18, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 19, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 20, pealkirjata.

EAA, f. 2072, n. 9, s. 872, leht 21, pealkirjata.

EAA, f. 2110, n. 1, s. 4822, leht 1. Tartu linna plaan = Plan de la Ville de Tartu.

EAA, f. 2110, n. 1, s. 4822, leht 2. Plan von Jurjew – Dorpat.

EAA, f. 2623, n.1, s. 2044, leht 17. Uebersichts-Karte der Stadt Jurjew (Dorpat).

EAA, f. 2623, n.1, s. 2044, leht 45. Uebersichts-Karte der Stadt Jurjev (Dorpat). Auf Grund der Aufnahme v. J. 1901 des Liv.-Estl. Bureau für Landeskultur.

EAA, f. 2623, n.1, s. 2044, leht 60. Karte von der Stadt Dorpat nebst Vorstädten.

EAA, f. 2623, n. 1, s. 2046, leht 20, pealkirjata.

EAA, f. 2623, n. 1, s. 2049, leht 20. Karte von der Stadt Dorpat nebst Vorstädten.

EAA, f. 2623, n. 1, s. 2049, leht 25. Geometrische Charte des Dritten Stadt Theils des Kaiserliches Stadt Dorpat.

EAA, f. 2623, n. 1, s. 2049, leht 26. Geometrische Charte der Kaiserlichen Stadt Dorpat.

EAA, f. 2623, n. 1, s. 2049, leht 36. План существующаго в 1882 году расположения и предполагаемаго распространения и урегулирования уезднаго города Лифляндской губернии Дерпта.

EAA, f. 2623, n. 1, s. 2049, leht 51. Delineations-Charte von der Jurisdiction-Grenze der Kreis-Stadt Dorpat gegen den anschliessenden Kreis.

EAA, f. 2623, n. 1, s. 2049, leht 54. Tartu Tamme Linnaosa planeerimise projekt.

EAA, f. 2623, n. 1, s. 2049, leht 86. План существующаго расположения уезднаго города Дерпта Лифляндской губернии с показанием распространения 1875 года.

EAA, f. 2623, n. 1, s. 2051, leht 118. Dorpat am Ende der bischöflichen Zeit etwa um 1540 bis 1560 nach einer Karte von Dr. Richard Ottow.

EAA, f. 2623, n. 1, s. 2089 leht 1. Tartu linna ja ümbruse plaan.

EAA, f. 5238, n. 1, s. 216, leht 1. Tartu linna Räpina maantee individuaalelamute kvartal.

EAA, f. 5238, n. 1, s. 228, leht 1. Tartu keskosa detailplaneerimine. Maa-ala plaan.

EAA, f. 5238, n. 1, s. 697 leht 1. Tartu linna skeem.

EAA, f. 5294, n. 1, s. 476, leht 1. Tartu linna keskosa planeerimise ja hoonestamise eskiisprojekt.

ERA, f. T-6, n. 3, s. 1773, leht 1. Tartu linna plaan.

ERA, f. T-6, n. 3, s. 1774, leht 1. Tartu linna plaan.

ERA, f. T-6, n. 3, s. 1776, leht 1. Dorpat.

ERA, f. T-6, n. 3, s. 1777, leht 1. Karte von der Stadt Dorpat nebst Vorstädten.

LVVA, f. 6828, n. 4, s. 572, leht 1. Dorpat.

LVVA, f. 6828, n. 4, s. 588, leht 1. Plan der Stadt Dorpat.

Lisad

LISA 1. Töös kasutatud klassifikatsioon.

LOODUS	NIMI	ÜHISKOND
<ul style="list-style-type: none">• Loomad– Imetajad– Kalad– Linnud	<ul style="list-style-type: none">• Eesnimi• Isik• Kohanimi– Lähiümbruse kohanimed– Tartu kohanimed– Vanad talunimed	<ul style="list-style-type: none">• Administratsioon• Aiandus• Ametid– Arstid– Kaupmees– Kirjanikud– Kunstnikud– Laevanduse ametid– Teadlased– Õpetaja– Ühiskonnategelased
<ul style="list-style-type: none">• Maastikuüksused– Kurud– Künkad– Metsad– Niidud– Rannad– Rohumaad– Veekogud	<h4>TEHNIKA</h4> <ul style="list-style-type: none">• Elekter• Elemendid• Karjäärid• Kultuuritooted• Materjalid• Optika• Rongid• Soojus	<ul style="list-style-type: none">• Kaubandus– Ladumine
<ul style="list-style-type: none">• Taimed– Aedviljad– Heinad– Ilutaimed– Juurviljad– Korvõielised– Lehtpuud– Liblikõielised– Marjad– Muud taimed– Okaspuud– Puuviljad– Põõsad– Rohttaimed– Roosid– Samblad– Taimeosa– Tammestik– Tulikalised– Viljad	<ul style="list-style-type: none">• Tööriistad– Laevanduse tööriistad– Põllutööriistad	<ul style="list-style-type: none">• Kalmistud• Keskaeg• Laevandus• Liikumisteed• Linna ehitised• Maamajad• Mõisad• Põllumajandus– Põllud (seisud)
<ul style="list-style-type: none">• Kivid• Pinnaseliigid• Taevanähtused• Ööpäev	<ul style="list-style-type: none">• Tööstus– Sepandus	<ul style="list-style-type: none">• Sport– Ratsasport
	<h4>VAIMNE KULTUUR</h4> <ul style="list-style-type: none">• Inimloomus– Sõprus– Tunded	<ul style="list-style-type: none">• Sõjandus• Tervishoid• Ülikool
	<ul style="list-style-type: none">• Kodu• Kultuuriajalugu• Kunst– Kunsttööriistad– Värvid	<h4>MUU</h4> <ul style="list-style-type: none">• Geomeetria• Omadused• Paiknemine• Suund
	<ul style="list-style-type: none">• Mütoloogia• Religioon	

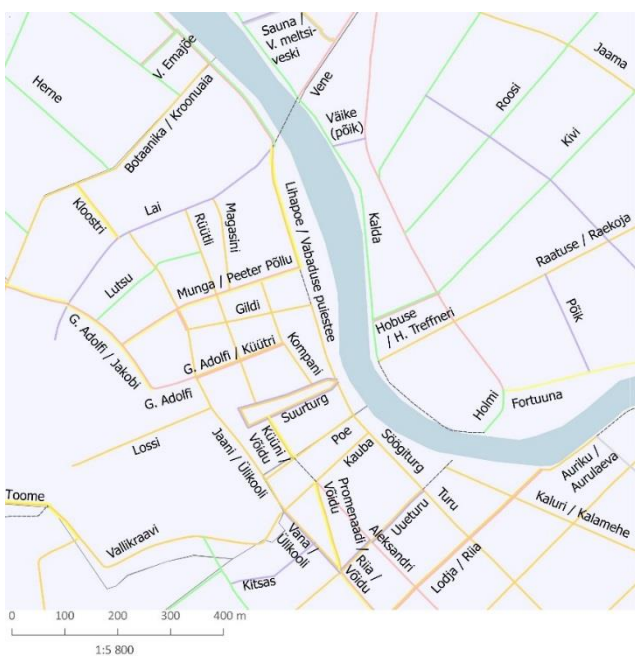
LISA 3. Tartu tänavastik ja tänavanimestik enne aastat 1700.

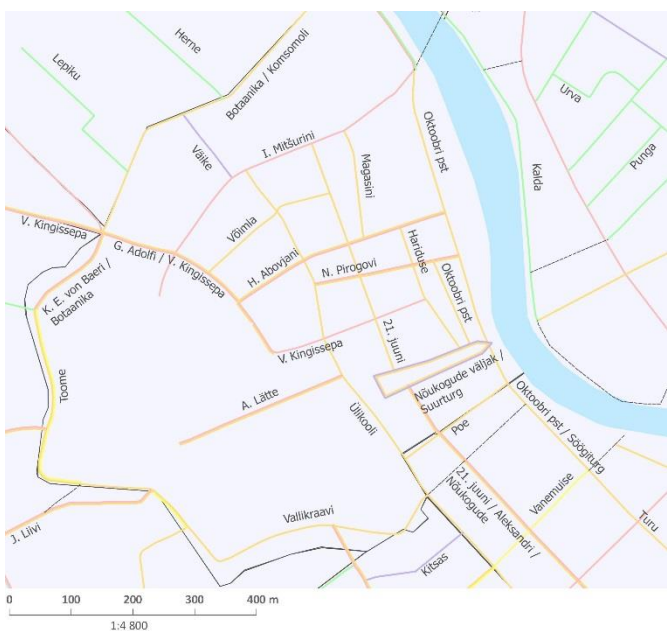
LISA 4. Tartu tänavastiku teemad aastatel 1700–1918.

LISA 5. Tartu tänavastiku teemad aastatel 1918–1940.

LISA 6. Tartu tänavastiku teemad aastatel 1940–1992.

- nimeta tänavad
- loodus
- muu
- nimi
- tehnika
- vaimne kultuur
- ühiskond

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Maria Anttila,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Tartu tänavanimestiku ajaline ja ruumiline kujunemine

mille juhendajad on Raivo Aunap ja Taavi Pae,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **27.5.2017**